

**Sämmiliih kirhoost
Sä'mmla ceerkvest
Sápmelaččat girkus
Saamelaiset kirkossa**

Loppuraportti

Mari Valjakka
Projektikoordinaattori
Saamelaiset kirkossa -hanke
29.1.2025

Sisällysluettelo

1. Totuus- ja sovintoprosessit	3
1.1 Johdanto	3
1.2 Totuus- ja sovintoprosessin tausta.....	4
1.2.1 Kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien turvaaminen	4
1.2.2 Valtion ja saamelaisten välinen totuus- ja sovintoprosessi	5
1.2.3 Psykososiaalinen tuki.....	6
1.2.4 Muut pohjoismaat.....	7
1.3 Saamelaiset ja kirkko -prosessin tausta	9
1.3.1 Saamelaiset kirkossamme	9
1.3.2 Hankkeen käynnistyminen	11
2. Hankkeen tavoitteet	13
2.1 Kohti Jumalaa ja toisia ihmisiä.....	13
2.2 Totuuden kautta kohti sovintoa ja anteeksiantoa	14
2.3 Teologinen viitekehys	19
3. Kuunteleva, kuuleva ja osallistava hanke	20
3.1 Osallistava ja sielunhoidollinen näkökulma	20
3.2 Tiedon lisääminen ja antologia.....	21
3.3 Eettiset näkökulmat alkuperäiskansan parissa työskenneltäessä	22
4. Toteutus.....	25
4.1 Oikeudenmukaisuuden ja rauhan tiellä.....	25
4.1.1 Haavoissa vierailu.....	27
4.1.2 Lahjojen juhliminen	29
4.1.3 Epäoikeudenmukaisuuden muuttaminen.....	30
5. Hankkeen hallinnointi, toiminta ja tulokset.....	31
5.1 Hanketyön raportointi	31
5.2 Toistuvia teemoja	36
5.2.1 Kiinteistöt ja niihin liittyvä päätöksenteko.....	36
5.2.2 Saamen puvun käyttö kirkollisissa tilaisuuksissa	39

5.2.3. Kieli ja ymmärrys kulttuurista.....	39
5.2.4. Joiku	42
5.3.5. Koulukokemukset ja tieteen kyseenalaiset keinot.....	46
6. Lopuksi.....	49
7. Hankkeen ohjausryhmän esittämät suositukset ja konkreettiset toimenpide-ehdotukset	51
Yleistavoitteet	51
Suosituksset eri toimijoille	51
Kirkkohallitus.....	51
Tuomiokapitulit.....	52
Seurakunnat ja seurakuntayhtymät.....	53
8. Lähteet.....	54

1. Totuus- ja sovintoprosessit

1.1 Johdanto

Saamelaiset kirkossa -hanke toteutettiin Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vuosina 2023-2024. Hanketta päätettiin jatkaa toukokuun 2025 loppuun, jotta hankkeessa valmisteltu antologia, päätösseminaarit sekä juhlamessu voitaisiin toteuttaa laadukkaasti.

Hankkeeseen palkattu projektikoordinaattori on ollut organisatorisesti sijoitettuna piispainkokouksen kansliaan ja hänen esihenkilönään on toiminut piispainkokouksen pääsihteeri. Hankkeen työntekijä työskenteli saamelaisten kotiseutualueelta käsin sekä saamelaisten kotiseutualueella että sen ulkopuolella.

Hankkeen tukena on toiminut piispainkokouksen nimeämä ohjausryhmä, jossa on ollut kattava saamelaisedustus. Ohjausryhmä on ollut luonteeltaan reflektiivinen ja tuonut hankkeelle asiantuntemusta ja näkökulmia eri puolilta saamelaisaluetta ja eri kieliryhmistä.

Hanke on ollut osa saamelaisten ja kirkon välistä totuus- ja sovintoprosessia ja sitä on toteutettu piispainkokouksen kanslian ja Oulun hiippakunnan yhteistyönä. Tavoitteena on ollut purkaa mahdollisia jännitteitä saamelaisten ja kirkon välillä, edistää saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia palveluita sekä kehittää saamelaisten hengellisen elämän parissa tehtävää työtä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Tässä hankkeen loppuraportissa kuvataan hankkeen taustoja, suunnittelua ja toteutusta. Lisäksi tässä esitellään hankkeen aikana tehtyjä löydöksiä ja konkreettisia tuotoksia, joita ovat antologia, hankkeen loppuraportti sekä loppuraporttiin sisällytetyt suositukset.

Antologia, jossa saamelaisyhteisö pääsee itse ääneen, syventää ja monipuolistaa loppuraportissa käsiteltäviä aiheita ja teemoja. Tähän loppuraporttiin sisällytetyistä suosituksista osa on luonteeltaan yleistavoitteita ja osa on konkreettisia tavoitteita eri toimijoille. Näitä ovat kirkkohallitus, tuomiokapitulit sekä seurakunnat ja seurakuntayhtymät. Seurakunnille osoitetut suositukset koskevat erityisesti saamelaisten kotiseutualueen seurakuntia sekä sellaisia suurempia seurakuntia ja seurakuntayhtymiä, joiden alueella asuu merkittävä määrä saamelaisia. Suositukset esitellään luvussa 6.

1.2 Totuus- ja sovintoprosessin tausta

1.2.1 Kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien turvaaminen

Totuus- ja sovintoprosessien taustalla olevissa historiallisissa tapahtumissa on pohjimmiltaan kyse itsemääräämisoikeuden menettämisestä eli siitä, että vähemmistöasemassa oleva kansa tai kansanryhmä joutuu erilaisten enemmistöväestön taholta tulevien sulauttamistoimenpiteiden kohteeksi menettäen mahdollisuutensa vaikuttaa oman kansansa kannalta usein elintärkeitä asioita koskevaan päätöksentekoon. Kyse voi olla maan- ja vesien käyttöoikeuksista, oikeudesta oppia ja ylläpitää kieltään ja kulttuuriaan sekä saada palveluja omalla kielellään.¹

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa. Suomessa asuu noin 11 000 saamelaista.² Laskutavasta riippuen saamelaisia on yhteensä noin 75 000–100 000. Saamelaiset ovat asuttaneet Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosaa sekä Kuolan niemimaan sisäosia jo ennen nykyisiä valtioiden rajoja. Saamelaisten alkuperäiskansa-asema on vahvistettu Suomen perustuslaissa.³

Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Perustuslain lisäksi saamelaisten oikeuksista säädetään tarkemmin muun muassa Saamen kielilaissa (1086/2003).⁴ Saamen kielilain soveltamisen ydinalue on saamelaisten kotiseutualue (Enontekiö, Utsjoki, Inari ja Sodankylän kunnan pohjoisosassa Vuotson kylän seutu eli Lapin paliskunnan alue). Saamen kielilaki turvaa saamelaisten kotiseutualueella sen, että saamelaisella on viranomaisten kanssa asioidessaan oikeus valita käyttääkö asioidessaan saamen kieltä valtakielen sijaan.⁵ Kielilakia ei sovelleta evankelis-luterilaiseen kirkkoon, vaan käytettävistä kielistä säädetään kirkkolain 2 luvun 9 §:ssä seuraavasti:

Mitä saamen kielilaissa (1086/2003) säädetään valtion viranomaisesta, koskee Oulun hiippakunnan tuomiokapitulia ja hiippakuntavaltuustoa, ja mitä kunnan viranomaisesta, koskee saamelaisten kotiseutualueella kokonaan tai osittain olevaa seurakuntaa.⁶

Yhdistyneiden kansakuntien julistuksessa alkuperäiskansojen oikeuksista artikloissa 11 ja 12 todetaan, että alkuperäiskansoilla on oikeus harjoittaa ja elvyttää kulttuurisia ja perinteisiä tapoja,

---

¹ LSHP 2021, 15.

² Saamelaiskäräjien tilasto 2023.

³ Saamelaiskäräjät.

⁴ Finlex – Saamen kielilaki.

⁵ Saamelaiskäräjät – Saamen kielilaki.

⁶ Kirkkolaki (652/2023).

sekä oikeus ilmaista, harjoittaa, kehittää ja opettaa hengellisiä ja uskonnollisia perinteitään, tapojaan ja seremonioitaan.⁷

Totuus- ja sovintoprosessissa keskeistä on ymmärtää itsemääräämisoikeuden (engl. *self-determination*) merkitys sekä tunnistaa sortavat toimintamallit, jotka historiassa ja nykyisyydessä ovat rikkoneet tätä itsemääräämisoikeutta vastaan tai sivuuttaneet alkuperäiskansojen oikeuksia. Saamelaisten ja kirkon välisessä totuus- ja sovintoprosessissa asiaa tarkastellaan kirkon kontekstista käsin, kuitenkin osana laajempaa yhteiskunnallista ilmiötä.

1.2.2 Valtion ja saamelaisten välinen totuus- ja sovintoprosessi

Valtioneuvosto asetti Saamelaisten totuus- ja sovintokomission 28.10.2021. Asiaa valmisteltiin tiiviissä yhteistyössä Suomen valtion, saamelaiskäräjien ja kolttien kyläkokouksen edustajien kanssa.⁸ Tavoitteena komission työskentelyssä on tunnistaa ja arvioida historiallista ja nykyistä syrjintää sekä valtion sulauttamispolitiikkaa ja oikeuksien loukkauksia. Lisäksi tehtävänä on selvittää, miten historian ja tämän ajan tapahtumat vaikuttavat saamelaisiin ja heidän yhteisöönsä tämänhetkisessä tilanteessa ja ehdottaa, miten voitaisiin edistää yhteyttä saamelaisten ja Suomen valtion välillä sekä saamelaisten keskuudessa. Totuus- ja sovintoprosessin pyrkimyksenä on myös lisätä tietoisuutta saamelaisista Suomen alkuperäiskansana. Tarkoituksena on, että totuus- ja sovintoprosessin tuloksena Suomen valtio kantaa vastuuta yhdessä saamelaiskäräjien, kolttien kyläkokouksen ja muiden saamelaistoimijoiden kanssa vahvistamalla saamelaisten oikeuksien toteutumista Suomessa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko ei ole mukana mandaatissa, joka komission työstä laadittiin vuonna 2019, mutta Suomen evankelis-luterilainen kirkko on nimennyt jäsenen ja varajäsenen totuus- ja sovintoprosessin tueksi perustettuun parlamentaariseen seurantaryhmään.⁹

Saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin valmistelun yhteydessä järjestettiin kuulemistilaisuuksia ympäri saamelaisten kotiseutualueita sekä suurimmissa kaupungeissa aikaväillä 2.5.2018–29.6.2018 (yht. 29 kpl). Järjestettyjen kuulemisten perusteella koottiin raportti, jossa nousi esiin merkittäviä saamen kieliin, kulttuuriin, elämäntapaan ja elinkeinoihin kohdistuneita kielteisiä tapahtumia.¹⁰ Saamelaisen psykososiaalisen tuen esiselvitysraportin mukaan saamelaisten kokemaa kaltoinkohtelua sekä yksilö- että yhteisötasolla voidaan verrata tietyiltä osin

⁷ Yhdistyneiden kansakuntien julistus alkuperäiskansojen oikeuksista 2016, 14.

⁸ <https://vnk.fi/saamelaisten-totuus-ja-sovintokomissio>

⁹ Kirkkohallituksen täysistunto 27.5.2021. (Seurantaryhmään nimetyt henkilöt 1. Aslak Pekkala, 2. Mari Valjakka).

¹⁰ Juuso, 2018.

suuronnettomuutta vastaavaan laajuuteen.¹¹ Raportissa esiin nousi myös se, että saamelaiset eivät toivo prosessista uhrikertomusta, vaan he toivovat että totuus- ja sovintokomission työ toisi esiin myös positiivisia asioita, joita saamelaiset ovat kansana säilyttäneet Suomessa assimilaatiosta ja siihen liittyvistä paineista huolimatta.¹²

Valtioneuvosto päätti 23.11.2023 pidetyssä istunnossaan jatkaa Saamelaisten totuus- ja sovintokomission työtä pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelman mukaisesti 31. joulukuuta 2025 asti. Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio on 15.10.2024 saanut päätökseen henkilökuulemiset, jotka on katsottu komission työn tärkeimmäksi tehtäväksi. Kuulemisia kertyi yli 350. Kuulemisilla on kerätty yksittäisten saamelaisten ja yhteisöjen kokemuksia elämästä saamelaisena Suomessa. Kuulemisissa on ollut mahdollista kertoa itseän, tuntemaansa henkilöön tai yhteisöön kohdistuneesta historiassa tapahtuneesta tai nykyisestä syrjinnästä, epäasiallisesta kohtelusta ja myös muista kokemuksista, jotka liittyvät valtion tai viranomaisten toimintaan. Kuulemisten myötä komissio koostaa loppuraportin, jossa arvioidaan mennyttä ja nykyistä syrjintää sekä valtion sulauttamispolitiikkaa ja oikeuksien loukkauksia valtion ja eri viranomaisten toiminnassa. Kirkon kannalta on muistettava, että myös komission kuulemisissa on voinut nousta esiin kirkkoa koskevia asioita. Siksi aikanaan valmistuva komission loppuraportti on syytä huomioida myös kirkossa. Suomen prosessissa on loppuraportin lisäksi haluttu julkaista erillisselvityksiä komission työn ollessa vielä käynnissä.¹³

1.2.3 Psykososiaalinen tuki

Totuus- ja sovintokomissiota valmisteltaessa erityiseksi huolenaiheeksi saamelaisyhteisössä nousi psykososiaalinen tuki. Menneiden ja tämän hetken kokemusten läpikäyminen on raskasta ja voi aiheuttaa voimakasta ahdistusta. Kuitenkin asioista puhuminen on tarpeellista edes siinä määrin, että haitalliset toimet voidaan tunnistaa ja muuttaa. Jo komission asettamisen valmisteluvaiheessa todettiin, että saamelaisille on oltava prosessiin valmistauduttaessa, sen aikana ja sen jälkeen tarjolla saamenkielistä ja kulttuurisensitiivistä henkistä ja psyykkistä tukea.¹⁴ Tuen keskeisiksi arvoiksi esiselvityksessä nousivat itsemääräämisoikeus, luottamus, yhteisöllisyys ja ihmisten kunnioitus.¹⁵

---

¹¹ LSHP 2021, 6.

¹² Juuso 2018, 199.

¹³ Julkaisut - Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio.

¹⁴ LSHP 2021, 26.

¹⁵ LSHP 2021, 42.

Psykososiaalinen tuki, jossa kieli ja kulttuuri tulisi huomioiduksi, ei ole itsestäänselvyys saamelaisalueella saatikka sen ulkopuolella. Psykososiaalisen tuen esiselvitystä laadittaessa ilmeni mm. huoli palveluiden riittämättömydestä. Esiselvityksessä nostettiin esiin myös seurakuntien rooli saamenkielisen ja kulttuurisensitiivisen psykososiaalisen tuen tarjoajana. Esiselvityksessä kerrottiin, että psykososiaalista tukea seurakuntatyössä tarjotaan saamelaisalueella erityisesti kriisi- ja surutilanteissa sekä mielenterveyteen, vakaviin sairauksiin, taloudellisiin vaikeuksiin, perheiden tilanteisiin, ihmissuhteisiin ja elämänhallintaan liittyvissä tilanteissa. Psykososiaalinen tuki seurakunnan toiminnassa sisältää myös sielunhoidollisen erityisosaamisen.¹⁶ Saamenkieliset työntekijäresurssit ovat kuitenkin saamelaisalueen seurakunnissa rajalliset ja toisaalta on myös huomioitava problematiikka, joka liittyy kirkon ja saamelaisten väliseen suhteeseen. Ristiriitaisen historian vuoksi kaikki eivät välttämättä halua hakea psykososiaalista tukea seurakunnista.

Saamelaisten psykososiaalisen tuen toteuttamiseksi päätettiin perustaa palveluyksikkö saamelaisten totuus- ja sovintokomission työskentelyn ajaksi.¹⁷ Yksikkö kantaa nimeä Uvjj – Uvjâ – Uvja¹⁸ ja se tarjoaa palveluita kolmella eri saamen kielellä sekä suomeksi. Yksikkö toimii matalankynnyksen periaatteella saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella.

Saamelaisten psykososiaalisen tuen yksikön työ on tukenut myös kirkon prosessia, sillä sen matalan kynnyksen palvelut ovat kaikille avoimia ja Uvjj – Uvjâ – Uvja on edustettuna hankkeen ohjausryhmässä. Lisäksi yhteistyö psykososiaalisen tuen keskuksen kanssa on avannut mahdollisuuksia keskustella kirkkoon liittyvistä asioista kirkon ulkopuolisten henkilöiden kanssa, kun olemme järjestäneet yhteisiä keskustelutilaisuuksia tai vierailleet toinen toistemme tapahtumissa.

1.2.4 Muut pohjoismaat

Valtioiden rajat ylittävän, poliittisen yhteistyön 100-vuotisjuhlan yhteydessä Trondheimissa järjestetty Saamelaisten parlamentaarikkojen konferenssi käsitteli totuus- ja sovintoprosessien tarvetta ja antoi asiasta julistuksen 7.2.2017. Sen myötä totuus- ja sovintotyöhön aktivoiduttiin niin Norjassa, Ruotsissa kuin Suomessakin.¹⁹ Norjassa suurkäräjät asettivat kesäkuussa 2018 nelivuotisen ja kaksitoistahenkisen totuus- ja sovintokomission selvittämään saamelaisten

¹⁶ LSHP 2021, 49.

¹⁷ LPSH 9.2.2022.

¹⁸ Nimestä käytetään inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielistä muotoa. Suomeksi nimi tarkoittaa untuvaa.

¹⁹ VNK 31.10.2019.

alkuperäiskansana ja kveenien kansallisena vähemmistönä kokemaa norjalaistamispolitiikkaa. Norjan totuus- ja sovintokomissio luovutti loppuraporttinsa ja kahdeksan erillisselvitystä Suurkäräjille 1. kesäkuuta 2023. Norjan kirkossa on valmistauduttu huomioimaan loppuraportin tulokset, sekä siitä nousevat kirkkoa koskevat tarpeet.²⁰ Työtä itsemääräämisoikeuden ja alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumiseksi on pyritty tekemään kuitenkin koko ajan. Norjan saamelainen kirkkoneuvosto kirjoitti esimerkiksi vuonna 2020 lausunnon saamelaisten oikeuksien rikkomisesta massiivisissa tuulivoimahankkeissa ja nosti samalla esiin kirkon vastuun alkuperäiskansojen oikeuksien turvaamisessa yhteiskunnassa.²¹

Ruotsissa saamelaisnuorten järjestö *Sáminuorra* kirjoitti ensimmäisen kerran vuonna 2008 kirjeen silloiselle vastuuministerille ja vaati Ruotsin hallitusta perustamaan totuuskomission. Marraskuussa 2021 hallitus päätti nimittää saamelaisten totuuskomission. Sen jäsenet nimitettiin kesäkuussa 2022. Toisin kuin useissa muissa vastaavissa komissioissa, tämän komission nimessä ei ole termiä "sovinto". Ajatuksena on, että totuuskomission työn päätyttyä seuraisi sovintoprosessi edellyttäen, että komission ehdottamat suositukset toteutuvat. Ruotsissa totuuskomissio sai kuulemiset valmiiksi 15.2.2024.

Ruotsin kirkossa eräänlaista sovinnon työtä saamelaisten ja kirkon välillä on tehty jo neljännesvuosisata. Prosessin merkittävä virstanpylväs oli, kun Ruotsin kirkko järjesti marraskuussa 2021 *Ságastallamat 1* -tapahtuman Uppsalassa ja lokakuussa 2022 *Ságastallamat 2* -tapahtuman Luulajassa.²² Näiden tapahtumien yhteydessä Ruotsin evankelis-luterilaisen kirkon arkkipiispa Antje Jackelén pyysi saamelaisilta anteeksi sitä, että heitä ei ole kohdattu "silmien tasolla" ja viittasi puheessaan kirkon rooliin itsemääräämisoikeutta rikkovissa ja sortavissa toimenpiteissä. *Ságastallamat* -tapahtumien ja anteeksipyyntöjen myötä, Ruotsin kirkko myös sitoutui jatkoaskeliin, joiden siirtymistä teoriasta käytäntöön seurataan seuraavan kymmenen vuoden aikana. Näitä ovat muun muassa sitoumukset saamen kielten vahvistamisesta ja elvyttämisestä, saamelaisten vaikuttamisen ja osallisuuden lisäämisestä Ruotsin kirkossa sekä tietoisuuden lisäämisestä saamelaisten ja kirkon historiallisista suhteista ja väärinkäytöksistä saamelaisia kohtaan.²³ Kesäkuussa 2021 Ruotsin kirkkohallitus myönsi tätä työtä varten 40 miljoonan kruunun rahoituksen.²⁴

---

²⁰ Muistio saamelaisten kirkkoneuvostojen yhteisestä kokouksesta Inarissa 4/8/2022.

²¹ Sámi Church Council, 17.6.2020.

²² *Ságastallamat* on pohjoissaamea ja tarkoittaa 'keskusteluja'.

²³ Svenska kyrkan 2022.

²⁴ Svenska kyrkan 2021.

1.3 Saamelaiset ja kirkko -prosessin tausta

1.3.1 Saamelaiset kirkossamme

Kysymys kirkon ja saamelaisten suhteesta ei ole yksiselitteinen. Yhtäältä voimme kirkossa iloita kristinuskon leviämisestä saamenmaalle ja syvälle juurtumisesta osaksi saamelaisyhteisöjen arkea ja pyhää. Toisaalta historian valossa voimme huomata, että uskonnon levittämisen varjolla on myös tuhottu saamelaista kulttuuria. Muita keskeisiä kysymyksiä ovat mm. kirkon rooli suhteessa saamen kielisiin, kulttuuriin, hengellisyteen ja tapoihin. Kirkko on keskeisesti vaikuttanut kansanopetukseen, kouluihin ja lasten kasvatukseen. Mainitsemisen arvoisia ovat myös kirkon virat ja työntekijät sekä herätysliikkeiden toiminta, jotka ovat monin tavoin vaikuttaneet saamelaisten yhteisöihin ja muovanneet omalta osaltaan kulttuuria. On myös tunnistettava saamelaisyhtymien keskinäiset suhteet ja niiden vaikutukset menneisiin tapahtumiin.

Kirkko on ollut keskeinen osa suomalaista yhteiskuntaa ja osallistunut valtion määräämiin toimenpiteisiin saamelaisalueilla. Nämä kysymykset ovat monimutkaisia. Vaikka joissakin tapauksissa ongelmallisen tilanteen juuret voivat olla valtiovallan päätöksissä, ei kirkko kuitenkaan ole ollut vain sivustakatsoja. Yksi esimerkki tällaisesta tapauksesta on kysymys saamelaisten vainajien jäänteiden luovuttamisesta tutkimuskäyttöön.²⁵ Tämä kokonaisuus nousi esiin jo vuonna 1995, kun osa jäänteistä palautettiin ja haudattiin uudelleen kirkollisiin menoihin silloisen Oulun hiippakunnan piispa Olavi Rimpiläisen johdolla.²⁶ Uudestaan asia nousi laajaan keskusteluun, kun saamelaisalueen hautausmaista kaivettuja saamelaisvainajien jäänteitä palautettiin hautoihin lisää laajan repatriaatioprosessin myötä Inarissa 7.8.2022 sekä Utsjoella ja Inarin Nellimissä 8.8.2022.²⁷

Historian varrelle mahtuu myös paljon kielen ja kulttuurin edistämiseen tähtäviä toimia. Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on ollut vuodesta 1945 saamelaispapin virka (entinen rajaseutupapin virka), jossa kelpoisuusehtona on ollut saamen kielen taito. Vuonna 2008 perustettiin saamelaistyön sihteerin virka, jonka asemapaikka on Oulun hiippakunnan tuomiokapitulissa, mutta joka on kokonaiskirkollinen virka. Kirkkohallituksessa työskentelee lisäksi asiantuntija, jonka yhtenä vastuualueena on saamelaistyö. Tällä hetkellä pohjoisen seurakunnat ovat osassa rekrytoinneistaan pyrkineet huomioimaan saamen kielten taidon, mutta käytännössä kielitaitoisten työntekijöiden rekrytointi on vaikeaa.

---

²⁵ Niittyvuopio 2021.

²⁶ Lehtola 2022, 313.

²⁷ Opetus- ja kulttuuriministeriö 27.4.2022.

Oulun hiippakunnan tuomiokapituli nimesi vuosille 2009–2012 ensimmäisen saamelaistyön neuvottelukunnan. Neuvottelukunta on jatkanut tämän jälkeen toimintaansa ja se nimitetään aina neljäksi vuodeksi kerrallaan. Nykyisen neuvottelukunnan toimikausi on v. 2024–2028.

Kirkkohallitus on hyväksynyt saamelaistyön neuvottelukunnan johtosäännön, jonka mukaan ”kirkkohallituksen saamelaistyön neuvottelukunnan tehtävänä on edistää saamelaisten kirkollista työtä.” Hankkeen suosituksissa yhtenä suosituksena on, että saamelaistyön neuvottelukunta muutettaisiin vastaamaan Ruotsin ja Norjan saamelaisia kirkkoneuvostoja. Tämä mahdollistaisi paremmin asiantuntijaelimenä toimimisen ja toisi vahvemman mandaatin edustaa saamelaisia Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

Ensimmäinen Uuden testamentin käännös pohjoissaameksi ilmestyi vuonna 1840. Uuden testamentin käänsi alun perin pastori Nils Stockfleth. Tästä tehtiin korjattu laitos, joka ilmestyi Lars Hættan kääntämän Vanhan testamentin kanssa 1895. Käännös perustuu pitkälle tanskankieliseen raamatunkäännökseen ja sen vuoksi sen kielessä tuntuu tanskan vaikutus. Suomen Pipliaseura kertoo sivuillaan, että 1980–1990-luvuilla alkanut hanke pohjoissaamen Raamatun uudelleen kääntämiseksi lähti liikkeelle tarpeesta korjata vuoden 1895 käännös nykykielen vaatimusten mukaiseksi. Sitten kävi ilmi, että vanhan käännöksen korjaaminen edellyttää todellisuudessa kokonaan uuden käännöksen laatimista. Alkoi vuosikymmeniä kestänyt työ, jota tehtiin yhteispohjoismaisena hankkeena. Pohjoissaamenkielinen Uuden testamentin käännös uudella ortografialla julkaistiin vuonna 1998. Norjan, Ruotsin ja Suomen Piplia-seurojen koordinoima pohjoissaamenkielisen Vanhan testamentin käännöstyö alkoi vuonna 1998. Koko Raamatun pohjoissaamenkielinen raamatunkäännös julkaistiin vuonna 2019.²⁸

Kirkollisista kirjoista Evankeliumikirja, Jumalanpalvelusten kirja ja Toimitusten kirja on käännetty pohjoissaamen kielelle ja ne otettiin käyttöön vuonna 2002. Pohjoissaamenkielinen virsikirja julkaistiin vuonna 1993. Inarinsaamenkielinen virsikirja julkaistiin vuonna 1993 ja osia Kirkkokäsikirjasta vuonna 2000, inarinsaamenkieliset käännökset evankeliumeista julkaistiin vuonna 2020. Koltansaameksi kirkollista materiaalia on käännetty niukasti. Johanneksen evankeliumi on käännetty koltansaameksi vuonna 1988 ja siitä julkaistiin vuonna 2022 ortografisesti päivitetty versio. Pipliaseura on viime vuosina saattanut nämä raamatunkäännökset digitaaliseen muotoon mikä on helpottanut niiden saatavilla oloa ja käytettävyyttä arjen työssä merkittävästi. Ekumeeninen sotilaan virsikirja kolmella saamen kielellä (pohjois-, inarin- ja koltansaame) julkaistiin vuonna 2014. Kauneimmat joululaulut -vihko on ilmestynyt yhden kerran inarin- ja pohjoissaameksi (2012) ja kaksi kertaa kaikilla kolmella saamen kielellä (2015 ja 2022).

---

²⁸ Suomen Pipliaseura.

Vuoden 2022 seurakuntavaalien vaaliviestintämateriaali julkaistiin ensimmäistä kertaa kolmella saamen kielillä. Aiempina vuosina materiaali on ollut saatavilla inarin- ja pohjoissaameksi.

Saamenkieliset materiaalit ovat merkittävässä asemassa, sillä ne mahdollistavat eri kieliryhmien tavoittamisen ja heidän palvelemisensa omalla äidinkielellään. Esimerkiksi hanketyössä tämä näkyi tilaisuuksien järjestämisenä inarin- ja pohjoissaamenkielisten virsien ympärille. Tilaisuudet kulkivat nimellä *Sálmmat ja ságastallamat* tai *Saalmah já savâstálmeh* eli suomennettuna "Virsiä ja keskusteluja". Koltansaameksi tätä samaa mahdollisuutta ei valitettavasti ole virsien osalta, mutta koltansaamenkieliset joululaulut ovat avanneet uusia tapoja koota ihmisiä yhteen niiden äärelle. Materiaalit ovat hyvä tuki myös sellaiselle työntekijälle, joka vasta opettelee kieltä.

Inarissa järjestettiin kesäkuussa 2009 yhteispohjoismaiset saamelaiset kirkkopäivät, joissa päätettiin avata keskustelu saamelaisten asemasta Suomen kirkossa. Sen huipentumana Inarissa järjestettiin vuonna 2012 *Saamelaiset kirkossa* -seminaari, jonka yhteydessä Oulun hiippakunnan piispa Samuel Salmi pyysi saamelaisilta kirkon puolesta anteeksi sitä, että saamelaiskulttuuri ja saamen kielet eivät ole saaneet niille kuuluvaa sijaa Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Anteeksipyyntö oli osa sitä prosessia, jonka Oulun hiippakunta oli jo aloittanut, kun kirkolliskokous keväällä 2008 perusti kirkon saamelaistyön sihteerin viran. Seminaarissa pidettiin myös muita saamelaisten ja kirkon suhteisiin liittyviä esitelmiä ja puheita.²⁹

Voidaan siis todeta, että yhtäältä kirkko on vahvasti tukenut saamelaisten kielen ja kulttuurin kehitystä, mutta toisaalta kirkko on omilla toiminnoillaan ajoittain edistänyt suomalaistamispyrkimyksiä. Hankkeen aikana olemme halunneet saada näiden kysymysten tarkasteluun lisää tietoa ja ymmärrystä. Monet tapahtumat ovat tuottaneet tuskaa ja ahdistusta, joka on nähtävissä myös meidän ajassamme. Näihin on etsittävä sovintoa yhdessä.

1.3.2 Hankkeen käynnistyminen

Oulun hiippakunnan piispa Jukka Keskitalo delegaatioineen tapasi paavi Franciscuksen 17.1.2022 yksityisvastaanotolla Vatikaanissa. Vierailu liittyi Pyhän Henrikin päivän ekumeeniseen pyhiinvaellukseen.³⁰

Piispa Keskitalo nosti puheessaan paaville esiin saamelaisia ja muita alkuperäiskansoja koskevat kysymykset. Oulun piispa totesi pitävänsä erityisen tärkeänä Suomessa käynnistynyttä saamelaisten totuus- ja sovintoprosessia, jonka tarkoituksena on aidosti kuulla saamelaisten

---

²⁹ Piispa Samuel Salmen puhe löytyy antologiasta ja saamelaistyön arkistosta. Muut puheet löytyvät monisteena Oulun hiippakunnan saamelaistyön arkistosta.

³⁰ SEN 1/2022.

kertomuksia ja etsiä totuutta ja sovintoa menneisyyden kipeistä asioista. Puheessa hän mainitsi, että kirkolla tulee olemaan oma osuutensa prosessissa. Hänen mukaansa evankeliumin ilosanoman tuomista kaikkien ihmisten ulottuville ei luonnollisestikaan tarvitse pyytää anteeksi. Sen sijaan kirkon puolelta ilmaistava katumus ja mahdollinen anteeksipyyntö koskevat menneisyyden väärinkäytöksiä ja rakenteellisia syntejä, jotka vaikuttavat edelleen ihmisten elämässä.³¹

Vatikaanin vierailun jälkeen piispojen neuvottelussa keväällä 2022 syntyi ajatus kirkon ja saamelaisten välisestä totuus- ja sovintoprosessista. Asiasta keskusteltiin kirkon saamelaistyön neuvottelukunnan kevään kokouksessa. Neuvottelukunta piti asiaa hyvänä ja hanketta valmisteltiin kevään 2022 aikana ja siitä valmistui rahoitushakemus. Talousarviovalmisteluissa päädyttiin lopulta esitykseen, että hanketta varten piispainkokouksen talousarvioon varattaisiin vuosille 2023 ja 2024 erillinen 90 000 euron määräraha, jolla hanke voidaan toteuttaa suunnitellulla tavalla. Kirkolliskokous hyväksyi talousarvioesityksen 10.11.2022. Talousarvion valmistelun rinnalla laadittiin myös konkreettinen hankesuunnitelma, jota valmistelemaan Oulun hiippakunta palkkasi syksyllä 2022 saamelaisten pappi Mari Valjakan n. 2 kuukaudeksi. Konkreettinen hankesuunnitelma hyväksyttiin piispainkokouksessa 7.12.2022.³² Valmistelun tukena toimi ideointiryhmä, jossa olivat mukana kirkon saamelaistyön sihteeri Erva Niittyvuopio, saamelaistyön neuvottelukunnan silloinen puheenjohtaja ja saamelaiskulttuurin emeritusprofessori Veli-Pekka Lehtola, piispa Jukka Keskitalo Oulun hiippakunnasta sekä Kari Kopperi ja Anna-Kaisa Inkala piispainkokouksen kansliasta.

Hankkeen nimeksi esitettiin *Sämmiliih kirhoost, Sämmla ceerkvest, Sápmelaččat girkus, Saamelaiset kirkossa*. Nimen toivottiin sitovan hankkeen osaksi jo aiemmin tehtyä työtä ja toimivan luontevana jatkumona vuoden 2012 *Saamelaiset kirkossa* -seminaarin aiheille. Nimi on kolmella Suomessa puhutulla saamen kielellä sekä suomeksi, jotta eri kieliryhmät sekä kielensä menettäneet saamelaiset voisivat kokea osallisuutta nimen kautta. Nimi muistuttaa myös siitä, että saamelaistyö on kokonaiskirkollista sillä saamelaiset ovat edustettuina seurakunnissa niin saamelaisten kotiseutualueella kuin sen ulkopuolella, koko kirkossamme.

---

³¹ Piispa Jukka Keskitalon puhe paavi Franciscukselle (17.1.2022).

³² Saamelaiset kirkossa hankesuunnitelma, 2022.

2. Hankkeen tavoitteet

2.1 Kohti Jumalaa ja toisia ihmisiä

Sovinto on liikettä kohti Jumalaa ja kohti toisia ihmisiä. Sovinto on valmiutta kuunnella Jumalaa ja toinen toisiaan. Se on sydämen kääntymystä itsekkyydestä ja apatiasta osallisuuteen ja palvelemiseen. Sovinto edellyttää, että tunnustamme keskinäisen riippuvuutemme koko luomakunnasta. Me tunnustamme, että vaikka haluamme koko sydämestämme palvella Jumalaa ja lähimmäistämme, me epäonnistumme, olemme erimielisiä ja joskus kuljemme kauemmas toisistamme. Me tunnustamme, että tarvitsemme Kristuksen rakkauden muuttavaa voimaa kulkeaksemme kohti sovinnossa ja yhteydessä elävää maailmaa.³³

Kun hanketta lähdettiin suunnittelemaan, sille ei haluttu antaa liian strukturoituja ja ennalta määriteltyjä tavoitteita, jotta hanke voisi olla aidon osallistava ja itse prosessi saisi olla keskiössä. Suuntaviivoja hankkeen tavoitteiden osalta toki mietittiin, mutta samalla hyväksyttiin myös se, että hankkeen suuntaviivat ja painotukset saisivat muuttua matkan varrella saamelaisyhteisöjen tarpeiden mukaan.

Suunnittelussa suuntaviivoiksi hankkeelle nousi seuraavat teemat:

- Jännitteiden purkaminen.
- Saamelaisten hengellisen elämän parissa tehtävän työn kehittäminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.
- Saamen kielten ja kulttuurin aseman vahvistaminen kirkossa.
- Saamelaisten kohtaaminen ja kuuleminen kirkkoon, uskoon ja uskontoon liittyvissä asioissa.
- Saamelaisten osallisuuden ja asiantuntijuuden vahvistaminen kirkossa.
- Ymmärryksen lisääminen saamelaisten ja kirkon historian tapahtumista ja tämän ajan haasteista.
- Tiedon lisääminen saamelaisista ja saamelaiskulttuurisesta niin paikallisesti kuin kokonaiskirkon tasolla.
- Dialogin lisääminen saamelaisten ja valtaväestön välillä.
- Antologia, kirjallinen tuotos.

---

³³ Kirkkojen maailmanneuvoston Karlsruhen yleiskokouksen viesti. Kohta 6.

Saamelainen elämäntapa on sidoksissa kieleen, kulttuuriin, perinteisiin elinkeinoin ja ympäristöön. Nämä kaikki näkyvät myös saamelaisten hengellisessä elämässä. Näitä ei voi erottaa toisistaan tai arvottaa keskenään. Saamelaisten asemaa kirkossa tulisikin vahvistaa nämä ulottuvuudet huomioon ottaen. Kristillisyys on saamelaisille jo vuosisatainen perinne, mutta esimerkiksi saamelaisen kulttuurin vaikutteille ei ole aina annettu tilaa kirkoissa, vaikkakin saamen kieli on saattanut kuulua virrenveisuissa ja tulkkauksissa saamelaisten kotiseutualueella.³⁴ Hankkeessa on haluttu tarkastella myös tätä näkökulmaa ja nostaa esiin kulttuurisia elementtejä ja niiden merkitystä.

Hankkeen aikana on haluttu antaa saamelaisille mahdollisuus tulla kuulluksi ja käsitellä turvallisesti kirkkoon, uskoon ja uskontoon liittyviä kipeitäkin kokemuksia. Sielunhoidollisen näkökulman ja pastoraalisen työtteen myötä hanke on pyrkinyt käsittelemään taakkoja, joita saamelaiset kantavat ylisukupolisesti niin kansana kuin yksilöinä. Hanketyöntekijää on voinut lähestyä myös kirjallisesti ja osalle tämä onkin ollut helpompi tapa ilmaista itseä ja sanoittaa omia kokemuksia.

Lisäksi hankkeen aikana on haluttu selvittää tarkemmin, mitä saamelaisten ja kirkon välisissä suhteissa oikein on tapahtunut, millaisia vaikutuksia ja seurauksia sillä on ollut ja edelleen on saamelaisille alkuperäiskansana ja sen jäsenille yksilöinä sekä tehdä tämä tieto näkyväksi. Lisäämällä ymmärrystä historian tapahtumista ja tämän ajan haasteista on pyritty luomaan pohjaa jatkoaskelille sovinnon rakentamiseksi saamelaisten ja kirkon välillä, rakenteelliselle muutokselle sekä vuorovaikutukselle, joka tukee saamelaisten osallisuutta ja asemaa kirkossa.

Hankkeen tavoitteena oli lisätä saamelaisuuden ja saamelaiskulttuurin tuntemusta seurakunnissa paikallisesti sekä laajemmin kokonaiskirkon tasolla ja siten luoda myönteistä dialogia alkuperäiskansan ja valtaväestön välille. Saamelaiset ovat yksi kansa neljän valtion alueella. Koska vastaavia totuus- ja sovintoprosesseja on käynnissä tai suunnitteilla myös Norjan ja Ruotsin kirkoissa, on hankkeessa pyritty huomioimaan myös pohjoismainen näkökulma ja rakentamaan yhteyksiä muiden Pohjoismaiden kirkkojen prosesseihin.

2.2 Totuuden kautta kohti sovintoa ja anteeksiantoa

Saamelainen teologi Tore Johnsen on hahmotellut neljä askelta sovintoprosessille, joita on sovellettu mm. Ruotsin kirkon sovintotyöskentelyissä. Näitä ovat:

---

³⁴ Lehtola 2022, 301–302.

1. Tunnustaminen
2. Katumus
3. Ennallistaminen
4. Anteeksianto³⁵

Johnsenin suositteluun malliin kuuluu neljä vaihetta. Sovinnon ensimmäinen vaihe on tunnustaminen (eng. *acknowledgement*). Tapahtuneesta on kerrottava totuus. Henkilön tarina on kuultava ja väärintekijän on kuunneltava. Johnsen viittaa eteläafrikkalaiseen pappiin Michael Lapsley'yn, joka on omistanut elämänsä sovinnon työlle. Lapsley nostaa esiin turvallisten ja pyhien tilojen merkityksen. Hänen mukaansa, on tärkeä pyrkiä luomaan tiloja, joissa henkilö voi kertoa oman tarinansa turvallisesti mielin ja tulla kuulluksi.³⁶ On myös olennaista, että henkilö, joka on vastuussa epäoikeudenmukaisuudesta, alkaa kertoa totuutta menneistä tapahtumista. Kristillisessä mielessä kyse on syntien tunnustamisesta.

Katumus (eng. *repentance*) on Johnsenin sovintomallin toinen vaihe. Tämäkin vaihe on syvällä teologisessa perinteessä. Väärintekijä ikään kuin alkaa kantaa huolta siitä, miten hänen tekonsa ovat vaikuttaneet häneen tai heihin joita teko on koskenut. Johnsen pitää tätä vaihetta subjektiivisempänä vaiheena kuin esimerkiksi tunnustamisvaihetta, johon kuuluu menneiden tapahtumien myöntäminen objektiivisemmassa mielessä. Mielenmuutos, jonka tämä toinen vaihe saa aikaan, johtaa siihen, että on tarpeen kysyä anteeksiantoa ja tuoda esiin halu korjata vääryyksiä.

Kolmas vaihe tässä prosessissa on korvaus tai ennallistaminen (eng. *restoration*). Vaikka tunnustamisvaihe koskee menneisyyttä, tässä vaiheessa keskitytään tulevaisuuteen. Siinä pyritään luomaan perusta yhteiselle tulevaisuudelle kuntouttamalla häntä, joka on kokenut vääryyttä ja palauttamalla tekijän ja loukatun välinen suhde. Vaikuttaa siltä, että tällä pyritään myös jonkinlaisiin korvauksiin (eng. *reparations*), sillä Johnsen huomauttaa, että ongelmana on se, että ennallistaminen on kallista ja että väärintekijä pyrkii usein pääsemään halvalla palkahästä.³⁷

Korvauksia on syytä avata, jotta hahmottuu mihin kaikkeen, myös ei aineelliseen, korvauksilla pyritään. YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto OHCHR (Office of the High Commissioner for Human Rights) listaa viisi korvaustoimenpidettä:

---

³⁵ Lindmark & Sundström 2018, 4.

³⁶ Johnsen 2017, 107.

³⁷ Lindmark & Sundström 2018, 4.

Guarantees of non-repetition eli toistumattomuuden takeet tai uudistukset, joilla varmistetaan tulevien väärinkäytösten ehkäiseminen. Tähän liittyy muun muassa ihmisoikeusnormien yleinen edistäminen sekä mekanismien perustaminen sosiaalisten konfliktien ja konfliktien ratkaisemisen ehkäisemiseksi ja valvomiseksi.

Restitution eli palauttaminen, jonka pitäisi palauttaa mahdollisuuksien mukaan uhri alkuperäiseen tilanteeseensa ennen rikkomusta. Tähän liittyy muun muassa vapauden, identiteetin ja ihmisarvon palauttaminen.

Compensation eli kompensatio, joka olisi maksettava taloudellisesti arvioitavissa olevista vahingoista.

Rehabilitation eli kuntoutus, johon olisi sisällyttävä psykologista ja lääketieteellistä hoivaa sekä oikeudellisia- tai sosiaalipalveluja.

Satisfaction eli hyvitys tai tyydytys, johon olisi sisällyttävä muun muassa jatkuvien rikkomusten lopettaminen, totuuden etsiminen, palauttaminen, jäännösten uudelleen hautaaminen, julkiset anteeksipyynnöt, oikeudelliset ja hallinnolliset seuraamukset, muistomerkit ja muistotilaisuudet.³⁸

Positiivista onkin huomata, että esimerkiksi rehabilitaatioon ja hyvitykseen liittyviä kohtia on jo toteutettu Suomessa muun muassa kirkon ja valtion prosessien myötä, sekä saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikön Uvjj – Uvjä – Uvja:n perustamisen kautta.

Neljäs vaihe Johnsenin mallissa on anteeksianto (eng. *forgiveness*). Katumus johtaa usein siihen, että väärintekijä näkee uhrin inhimilliset kasvot. Anteeksiantamisessa on kyse siitä, että myös loukattu tai vääryyden kohteeksi joutunut, näkee vastavuoroisesti inhimilliset kasvot häntä kaltoin kohdelleessa henkilössä. Johnsenin mukaan vasta kun uhrin arvokkuus on palautettu, anteeksianto voidaan myöntää, sillä anteeksiantoa ei voi pakottaa. Ajoituksen on oltava oikea, jotta sitä ei pidetä vaatimuksena vaan asiana, joka voidaan antaa vapaasti.³⁹

Johnsen viittaa Desmond Tutun ja Mphu Tutun teokseen, *The book of forgiving: The fourfold path of healing ourselves and the world*, jonka mukaan kokemus osoittaa, että loukkauksiin tai hyväksikäyttöön syyllistyneet, keksivät usein tekosyitä teoilleen. Tällaista voidaan kutsua ”vääräksi sovinnoksi” ja ”ennenaikaiseksi rauhaksi”. Niin sanotussa sovinnossa ei tällöin ole kyse

³⁸ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law (A/RES/60/147), 7-8.

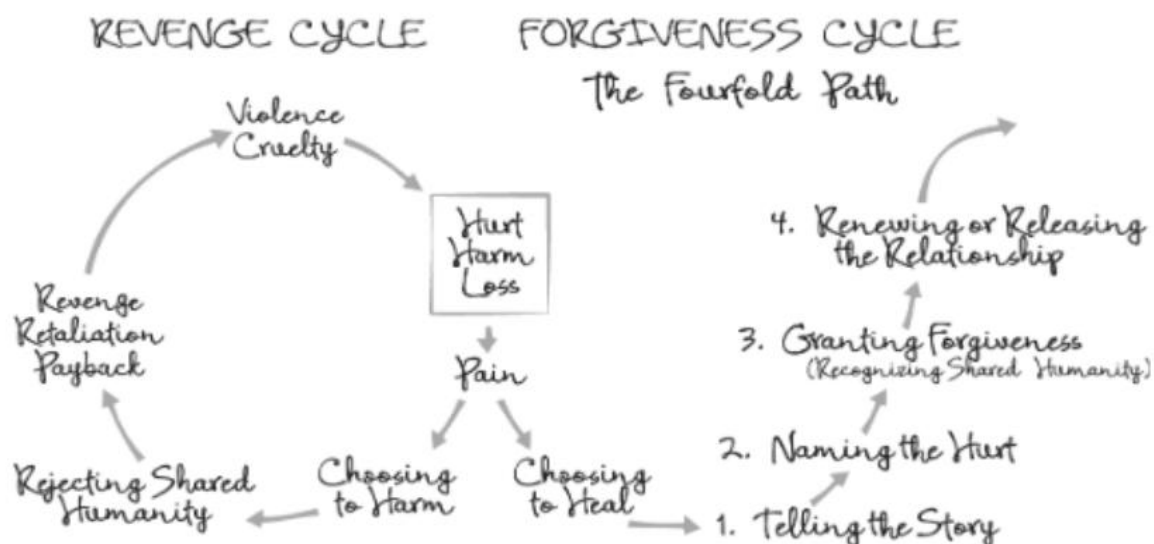
³⁹ Lindmark & Sundström, 2018, 4.

tapahtuneen pahan tunnustamisesta, vaan siitä, että loukattu on saatava unohtamaan — ja siten tukahduttamaan — tuskallisen historiansa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että uhrien on kiellettävä itsensä ja omat muistonsa. Tämän kaltainen ”väärä sovinto” tai ”ennenaikainen rauha” saa todennäköisesti aikaan vain uusia kokemuksia hyväksikäytöstä ja kaltoinkohtelusta.⁴⁰

Desmond Tutun malli sovinnosta poikkeaa jonkin verran Johnsenin mallista.

Tutu puhuu koston kehään (eng. *cycle*) ajautumisesta. Koston kehän tilalle hän esittelee vaihtoehdoksi anteeksiannon kehän (*Forgiveness Cycle*). Hänen mukaansa ihmisten sydämissä kilpailee kaksi impulssia. Toinen impulssi vetää ihmistä koston kehälle ja toinen taas vetää kohti sovintoa. Hänen mukaansa on hyödyllistä tarkastella juuri sitä hetkeä, jossa ihminen päättää kulkea koston polkua tai valita anteeksiannon polun ja vapautua kohti paranemista.⁴¹ Kun henkilön arvokkuutta loukataan, ovat kosto ja katkeruus luontaisia impulsseja. Koston kehässä vaikeita tunteita ei haluta kohdata vaan kuvitellaan, että oma kipua häviää, kun vastavuoroisesti satutetaan kivun aiheuttajaa. Tutun mukaan näitä impulsseja ei kuitenkaan ole pakko seurata.

Loukkaantumisen, menetyksen tai vahingoitetuksi tulemisen myötä on luonnollista tuntea vihaa, surua tai häpeää. Sen sijaan, että ikävät tunteet työnnettäisiin sivuun, on anteeksiannon kehässä tarkoitus hyväksyä kipu ja suru ja siirtyä kohti hyväksyntää ja paranemista nelivaiheisen polun kautta.

Kuva 1: Koston kehä ja anteeksiannon kehä.⁴²

⁴⁰ Johnsen, 2017, 107.

⁴¹ Tutu & Tutu 2014, 48.

⁴² Tutu & Tutu, 2014, 49.

Polun vaiheet Tutu on nimennyt seuraavasti:

1. Tarinan kertominen
2. Haavan nimeäminen
3. Anteeksiannon antaminen
4. Suhteen uudistaminen tai purkaminen⁴³

Desmond Tutulla on laaja kokemus sovinnon työstä, sillä hän toimi Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomission puheenjohtajana. Hän pyrki edistämään restoratiivisen oikeuden ajatusmalleja ja kirjoitti paljon myös anteeksiannosta. Tutu nostaa esiin kuinka vaikea, mutta samaan aikaan merkittävä osa prosessia nimenomaan anteeksianto on. Hänen mukaansa selkeää vastausta siihen kuinka kauan anteeksiannon prosessi kestää ei ole vaan anteeksiannon prosessi kestää juuri niin kauan kuin se kulloinkin kestää.⁴⁴ Tutun mukaan nelivaiheisen polun voima piilee siinä, että anteeksi antamisella ja anteeksi saamisella on kummallakin parantava vaikutus. Anteeksianto vapauttaa ja auttaa menemään eteenpäin elämässä.⁴⁵

Suomen valtion ja saamelaiden välistä prosessia suunniteltaessa kuulemistilaisuuksien raportista nousi esiin, että saamelaiset pitävät tärkeänä, että sovinnon rinnalla kulkee myös totuus. He kokivat, että ilman totuutta ja sen selvittämistä ei voida rakentaa sovintoa. Raportissa kuvattiin, että totuuden selvittämisen jälkeen voidaan yhdessä pohtia sovintoa eli sitä, kuinka yhdessä jatketaan eteenpäin niin, että tapahtuneista voitaisiin oppia eivätkä vääryydet enää toistuisi tai jatkuisi.⁴⁶

On hyvä ymmärtää, että vaikka syrjimiseen liittyvät kokemukset voidaan nähdä kollektiivisina traumoina ei totuus ole useinkaan yksi kollektiivinen kaikkia saamelaisia yhdistävä totuus. Sen sijaan totuus on hyvin moninainen ja eri saamelaisryhmillä on oma totuutensa. Lisäksi jokainen yksilö tarkastelee totuutta omista lähtökohdistaan ja muodostaa oman totuutensa, jota on myös syytä kunnioittaa. Jo pelkästään se, että saamelaiset asuvat laajasti eri maantieteellisillä alueilla tuo historian tapahtumiin omat alueelliset erityispiirteensä.

Hankkeessa tämä on näkynyt siinä, minkälaisia asioita ihmiset nostavat esiin. Toisilla alueilla kirkon kielteinen suhtautuminen saamelaisiin ja saamen kieliin on tuoreemmassa muistissa kuin toisilla alueilla. Esimerkiksi Enontekiöllä moni muistaa 1990-luvun asenteet ja sen, kuinka muun muassa seurakunnassa vallitsi hyvinkin kielteinen asenne saamen kieliä ja saamelaisia kohtaan.

---

⁴³ Tutu & Tutu, 2014, 60.

⁴⁴ Tutu & Tutu, 2014, 53.

⁴⁵ Tutu & Tutu, 2014, 53.

⁴⁶ Juuso 2018, 199.

Alueellisten erojen lisäksi saamen kieliryhmillä on jokaisella oma historiansa ja kokemuksensa. Kirkon kontekstissa tämä näkyy esimerkiksi siten, että saamelaisalueella on pitkät perinteet pohjoissaamen käyttämisestä kirkollisissa tilanteissa ja kirkko on ollut aktiivisessa roolissa myös inarinsaamen kielen elvytystyössä. Inarinsaamen käyttö on kasvanut seurakuntatyössä paljon viimeisen vuosikymmenen aikana. Koltansaamen kieltä ei ole perinteisesti evankelis-luterilaisessa kirkossa huomioitu, vaan sen on katsottu kategorisesti olevan Suomen ortodoksikirkon tehtävä. Tämä huolimatta siitä, että Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on ollut jo pitkään koltansaamelaisia jäseniä sekä työntekijöitä. Asiaan on havahduttu viime vuosina ja esimerkiksi koltansaamen kielistä käännöstyötä on tuettu rahallisesti myös evankelis-luterilaisen kirkon puolelta. Toivon mukaan kategorisesta saamelaisten jakamisesta kahden kirkon välillä luovuttaisiin. Pienen kieliryhmän kannalta olisi suotuisaa, että yhteistyö esimerkiksi saamenkielisten raamatuntekstien kääntämisen osalta kehittyisi ja vahvistuisi.

Prosessin kannalta on ollut tärkeää selvittää, siinä määrin kuin se on mahdollista, mitä oikeastaan on tapahtunut, että se kaikki voisi tulla tunnustetuksi ja tunnistetuksi. Tämä tarkoittaa sekä sitä hyvää, mitä on tapahtunut, kuin myös niitä ikäviä tapahtumia, joita on saatu aikaan. Se mitä on tapahtunut, pyritään hankkeen puitteissa nostamaan esiin muun muassa antologian kokoamisen kautta.

2.3 Teologinen viitekehys

Kirkkojen maailmanneuvoston alkuperäiskansojen ennakkokokouksen viesti Karlsruhen yleiskokoukselle vuonna 2022 sisälsi myös näkökulmia sovintoon. Alkuperäiskansojen viestissä sovinnon etsiminen nähdään hengellisenä ja moraalisenä valintana. Se sisältää oikeuden palauttamisen / restoratiivisen oikeuden (*restoring justice*), totuuden kertomisen (*truth-telling*), parannuksen (*repentance*) ja anteeksiannon (*forgiveness*). Alkuperäiskansojen viestissä sovinnon kuvataan olevan jatkuva matka, joka paljastaa Jumalan läsnäolon ja tarkoitukset kaikessa Jumalan luomakunnassa. Viesti korostaa, että kyseessä ei ole helppo matka, vaan se vaatii kallista (*costly*) opetuslapseutta (Matt. 19:21; Mark. 8:34–35, Luuk. 9:23). Hierarkiat ja valtapohjaiset suhteet, olivatpa ne sitten seurakunnassa tai laajemmassa yhteiskunnassa, estävät tällaisia tavoitteita. Sovitukseen sisältyy rohkeutta purkaa sortavat rakenteet, politiikat ja teologiat, jotka rajoittavat pääsyä siihen yltäkyläiseen elämään, jonka Jeesus lupasi kaikille (Joh. 10:10). Hankkeen keskiössä voidaan katsoa olleen edellä kuvatun kaltainen opetuslapseus, jossa ollaan jatkuvalla matkalla kohti sovintoa. Lisää teologisia tausta-ajatuksia ja niiden soveltamista käytäntöön kuvataan luvussa neljä ”*Oikeudenmukaisuuden ja rauhan pyhiinvaelluksella*”.

3. Kuunteleva, kuuleva ja osallistava hanke

3.1 Osallistava ja sielunhoidollinen näkökulma

Kirkon tehtävänä on kutsua ihmisiä Jumalan yhteyteen sekä rohkaista välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta. Määritelmä tähdentää, että pelastavan evankeliumin julistus, osallisuus, yhteisvastuu, heikoimpien puolesta puhuminen, sielunhoito, tasa-arvosta ja ihmisarvosta huolehtiminen sekä luomakunnan eheyden vaaliminen kuuluvat yhteen.⁴⁷

Kirkon Ovet Auki -strategiassa nousee vahvasti esiin osallisuus ja kirkon rooli osallisuuden yhteisönä. Toisaalta strategiassa tähdätään myös yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseen ja tämän yhteydessä myös vastakkainasettelujen purkamiseen. Jokaisen ihmisarvo on luovuttamaton ja sitä kirkko haluaa puolustaa.⁴⁸

Hankkeessa kirkon strategian suuntaviivat on haluttu tehdä näkyväksi. Hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa keskiössä oli saamelaisyhteisöjen tarpeiden kuunteleminen. Pastoraalisella otteella ja ruohonjuuritasolla toimien mahdollistettiin matalan kynnyksen kohtaamiset saamelaisten yksilöiden ja yhteisöjen kanssa, jotka ovat kokeneet tuskaa ja ahdistusta kirkon toimesta, tai jotka muutoin ovat halunneet tulla kuulluksi ja kohdatuksi aiheen tiimoilta.

Hankkeessa haluttiin huomioida taakkasiirtymän näkökulma eli se, että historian tapahtumat voivat heijastua myös tämän päivän saamelaisiin. Psykoanalytikko, psykiatri Martti Siirala määritteli 1960-luvulla taakkasiirtymän käsitteen toteamalla, että ”Se mikä ei tule yhdessä jaetuksi, tulee jonkun kannettavaksi – taakkasiirtymäksi.”⁴⁹ Prosessilla on pyritty osaltaan keventämään tätä taakkaa ja ennaltaehkäisemään sen siirtymistä yhä eteenpäin tuleville sukupolville. Taakkasiirtymää vuoksi hankkeen kohderyhmää ei haluttu rajata tiettyyn ikäluokkaan.

Saamelaisille yhteisö on tärkeä kulttuurin, perinteisen tiedon ja taidon, sekä tietysti myös kielen säilyttäjä. Hankkeen kannalta tärkeää on ollut yhteisön näkökulman huomioiminen. Yhteisöt ovat voineet olla saamenkielisiä tai saamelaisia yhteisöjä. Huomionarvoista on, että pienen kylän yhteisö on harvoin tarkkarajainen ja siihen voi luontevasti kuulua ihmisiä eri taustoista, eri kieliryhmistä ja yli valtioiden rajojen. Pohjoisen seurakuntaelämässä ja saamelaistyössä valtioiden rajat ylittävät kohtaamiset ovat tyypillisiä ja se on näkynyt myös hanketyössä. Perheiden sisälläkin voi vaikuttaa useampi kulttuuri ja kieli, esimerkiksi saamelaisuus ja suomalaisuus. Valtaväestöön

⁴⁷ Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2020, 3.

⁴⁸ Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2020, 6–7.

⁴⁹ Tehy -lehti 24.2.2017.

kuuluvat puoliset ovat myös osaltaan jakaneet kokemuksia taakkasiirtymän vaikutuksista koko perheeseen.

Erilaiset sidosryhmät saamelaisalueella ja saamelaisalueen ulkopuolella, esimerkiksi suurimmissa opiskelukaupungeissa, ovat olleet hankkeelle tärkeitä yhteistyökumppaneita tilaisuuksien järjestämisessä, ihmisten koolle kutumisessa ja keskustelujen fasilitoinnissa. Yhteistyötahoja ovat olleet muun muassa hiippakunnat, seurakunnat sekä saamelaisjärjestöt ja –yhdistykset.

Hankkeen kohderyhmänä on ollut Suomen alkuperäiskansa saamelaiset omalla kotiseutualueellaan ja sen ulkopuolella kaupungeissa, joissa tiedetään asuvan runsaasti saamelaisia. Vuoden 2023 saamelaiskäräjien tilaston mukaan saamelaisia oli Suomessa vajaa 11 589 ja heistä 70,91 % prosenttia asui saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella muualla Suomessa tai ulkomailla.⁵⁰ Alueellisesti hanke on jalkautunut ympäri Suomen vierailen saamelaisten kotiseutualueen kylissä Utsjoella, Inarissa, Sodankylässä ja Enontekiöllä sekä kaupungeissa kuten esimerkiksi Rovaniemellä, Oulussa, Jyväskylässä, Turussa, Tampereella ja Helsingissä.

3.2 Tiedon lisääminen ja antologia

Pastoraalisen tai sielunhoidollisen näkökulman lisäksi tavoitteena on ollut, että hankkeen aikana lisätään tietoa saamelaisista yleensä ja erityisesti siitä, mitä on tapahtunut. Keskustelut saamelaisia koskevista sovintoprosesseista ovat alkaneet Ruotsissa ja Norjassa 1980- ja 1990-luvuilla. Norjan kirkossa keskustelut ovat tuottaneet useita dokumentteja, joista tärkeimpiä ovat *Strategiplan for samisk kirkeliv* (2011) ja sen täydennetty versio *Strategiplan for samisk kirkeliv 2019–2027* (2019).⁵¹ Ruotsissa työskentely on ollut erityisen vilkasta 2010-luvulla, jonka kuluessa on käyty läpi *Vit Bok* -prosessi ja koottu sen tuloksena laaja kaksiosainen artikkelikokoelma (2016) *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna – En vetenskaplig antologi*.⁵² Lisäksi Ruotsissa on julkaistu kirja *”När jag var åtta år lämnade jag mitt hem och jag har ännu inte kommit tillbaka - minnesbilder från samernas skoltid”*. Kirja kertoo kymmenen tarinaa saamelaisista ja heidän kouluajastaan esimerkiksi nomadikouluissa, työkodeissa tai kotakoulussa. Tarinoiden lisäksi kirjassa on kahdeksan artikkelia, jotka käsittelevät saamelaisten näkökulmia koulunkäyntiin ja esimerkiksi nomadikouluun ja niin kutsuttuun *”Lapp skall vara lapp”* -ajatteluun. Teos kertoo lisäksi kokemuksista rotubiologisesta tutkimuksesta, kielen menetyksestä, perinnöllisestä surusta, mutta myös resilienssistä ja selviytymisestä.

⁵⁰ Saamelaiskäräjien tilasto 2023.

⁵¹ Den norske kirke, 2019.

⁵² Lindmark & Sundström, 2016.

Saamelaiset kirkossa -hankkeen yhteydessä on haluttu koostaa kirjallinen teos saamelaisten kontekstista Suomessa. Muodoltaan se on antologia. Teoksessa saamelaisten ja kirkon välisiä kipukohtia on voinut esittää kaunokirjallisina tuotoksina, tieteellisinä tai kansantajuisina artikkeleina tai taiteellisesti. Taide on oiva tapa käsitellä vaikeita asioita ja kasvattaa resilienssiä.

Saamelaiskulttuurin myönteistä vaikutusta kirkkomme jumalanpalveluselämään on myös antologiassa haluttu ilmentää esimerkiksi tekstiilitaiteen, musiikin tai runojen kautta. Toivon mukaan antologia vahvistaa näiden tuntemusta ja käyttöä myös jumalanpalveluselämässä.

Ajatus antologiaa koottaessa oli, että kirjoitukset voivat ulottua henkilökohtaisista kokemuksista tieteellisellä kirjoitustyyllillä kirjoitettuihin asiantuntija-artikkeleihin tai novelleista ja runoista jopa monitaiteellisiin ilmaisuihin. Yhdistävänä tekijänä on saamelaisten hengellisyyden ja kirkon tematiikka. Teoksen artikkelin on voinut kirjoittaa jollain saamen kielellä tai suomeksi ja kielen on saanut määritellä kukin kirjoittaja itse. Teos sisältää myös ruotsin, norjan ja englannin kielellä kirjoitettuja kansainvälisiä kirjoituksia.

Antologian tekstit on pyydetty pääasiassa saamelaisilta kirjoittajilta, jotta saamelaisten oma ääni olisi mahdollisimman vahvasti edustettuna teoksessa.

3.3 Eettiset näkökulmat alkuperäiskansan parissa työskennellessä

Yksityisessä ripissä tai muuten sielunhoidossa papille uskottua asiaa ei saa ilmaista, eikä myöskään sitä henkilöä, joka papille on uskoutunut. ⁵³

On hyvä huomata, että vaikka tiedon lisääminen ja ihmisten kohtaaminen kulkevat rinnakkain, ei tiedon lisääminen saa tapahtua saamelaisten kustannuksella tai siten, että heidän yksityisyydensuojansa tai oikeutensa rippisalaisuuteen vaarantuisi. Nämä kaksi eri haaraa kulkivat hankkeessa rinnakkain, mutta myös selvästi erillään siten, että yksityiset sielunhoidolliset ja pastoraaliset kohtaamiset eivät ole olleet tutkimuksen kohteena tai antologian lähdeaineistona. Myös tässä loppuraportissa hanketyöstä tehtävät nostot kuvaavat yleisemmin esille nousseita teemoja ja ilmiöitä. Tärkeää prosessissa on ollut korostaa luottamuksen merkitystä ja hyväksyä myös se, että luottamus ei rakennu hetkessä.

Alkuperäiskansana saamelaiset ovat usein joutuneet erilaisten tieteellisten tutkimusten kohteiksi. Nämä tutkimukset ovat osaltaan saattaneet lisätä kuormitusta, ahdistusta sekä epäluottamusta ja pelkoa siitä, että asiat esitetään alkuperäiskansaa alistavasti. Aina ei ole myöskään ollut selvää mitä tutkimustuloksilla on lopulta saavutettu, mihin tulokset ovat päätyneet

---

⁵³ Kirkkolaki, 5 luku 2 § Rippisalaisuus.

ja mihin niitä on käytetty. Totuus- ja sovintoprosessia käsittelevässä hankkeessa juuri tuonkaltaiset kokemukset on otettava erityisellä tavalla huomioon, ei vain tutkimuksen osalta, vaan kokonaisvaltaisesti. Siksi hanketta valmistellessa ja toteuttaessa on pysähdetty myös eettisten näkökulmien äärelle ja tarkasteltu niiden valossa hankkeen omistajuutta, motiiveja, osallisuutta sekä hyötyjä ja haittoja erityisesti saamelaisyhteisön näkökulmasta. Hyviä peilejä tähän ovat antaneet erilaiset kansainväliset toimintaperiaatteet sekä tiedeyhteisöjen laatimat eettiset ohjeet. Hankesuunnitelmaa tehdessä saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisiä ohjeita ei vielä ollut saatavilla, mutta vastaavia eettisiä ohjeita löytyi jo silloin muun muassa Kanadasta ja Australiasta. Saamelaisten omat eettiset ohjeet saatiin valmiiksi vuonna 2024.

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisiä ohjeita käsittelevällä verkkosivuilla⁵⁴ kuvataan, kuinka saamentutkimuksen eettisiä ohjeita valmisteleavassa keskustelussa haluttiin erityisesti nostaa esiin saamelaisyhteisön näkökantoja. Eettisten ohjeiden työryhmässä katsottiin, että vain näin kunnioitetaan ja toteutetaan asianmukaisella tavalla saamelaisten itsemääräämisoikeutta ja varmistetaan eettisten ohjeiden relevanttius ja merkitys saamelaisille itselleen.⁵⁵

Itsemääräämisoikeudessa (engl. *self-determination*) on kyse siitä, saako ihminen tai ihmisryhmä itse valtaa omissa asioissaan vai käyttääkö joku valtaa hänen puolestaan. Itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä hyödynnetään FPIC (vapaa, tietoon perustuva ennakkosuostumus) -periaatetta.⁵⁶ Suomen saamelaiskäräjät ovat vuonna 2017 päättäneet ottaa käyttöön menettelyohjeet, jotka pohjautuvat FPIC-periaatteelle⁵⁷ ja Akwé: Kon⁵⁸ -ohjeisiin.⁵⁹ Näiden periaatteiden ja ohjeiden esillä pitäminen kaikissa saamelaisia koskevissa hankkeissa on tärkeää, jotta ne tulisivat tutuiksi ja sitä myöten niiden käytännön soveltaminen arkipäiväistyisi ja toteutuisi myös konkreettisen tasolla. Siksi muun muassa FPIC-periaatetta on nostettu esiin myös Saamelaiset kirkossa -hanketyössä ja sen suunnittelussa.

---

⁵⁴ [Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet | Lapin yliopisto](#)

⁵⁵ Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet.

⁵⁶ Menettely saamelaisten suostumuksen tiedusteluksi.

⁵⁷ FPIC:n taustalla ovat YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistus (UNDRIP), biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus ja Kansainvälisen työjärjestön (ILO) yleissopimus nro 169, jotka ovat tehokkaimmat ja kattavimmat kansainväliset asiakirjat, jotka puolustavat alkuperäiskansoja ja heidän oikeuksiaan. (Ks. Lähteet: FPIC).

⁵⁸ Akwé: Kon: Vapaaehtoiset ohjeet sellaisten hankkeiden kulttuuristen-, ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusten arvioinnille, joita aiotaan toteuttaa alkuperäiskansa- ja paikallisyhteisöjen pyhillä paikoilla ja niiden perinteisesti asuttamilla ja käyttämillä maa- ja vesialueilla tai jotka todennäköisesti vaikuttavat näihin. (Ks. Lähteet: Akwé: Kon).

⁵⁹ Saamelaiskäräjät 24.8.2017.

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten ohjeiden myötä on pyritty siihen, että tutkimusolosuhteet- ja toteuttamistavat olisivat kulttuurisesti turvalliset. Yhteisöt ja niihin liittyvät näkökulmat ovat usein esillä saamen tutkimuksessa ja niitä tutkivan tutkijan osalta edellytetään riittävää kulttuurista tuntemusta.⁶⁰ Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisissä ohjeista on syytä nostaa esiin muutaman termi. Ensimmäinen termi on *Gulahallan /Addiittállám /Kulstõõllmõš*, sillä halutaan kuvata vastavuoroista keskustelua, aktiivista kuuntelemista ja keskinäistä ymmärtämistä.⁶¹ Tutkimuksessa tämä voi tarkoittaa muun muassa osallisuuden pohtimista, tutkimuksen tarkoituksen avaamista, yhteisön omien tarpeiden kuuntelua. Aktiivinen kuuntelu ja yhteisön omien tarpeiden pohjalta työskentely on haluttu pitää mukana hankkeessa pitkin matkaa. Käytännössä tämä on tarkoittanut muun muassa painopisteiden arviointia ja uudelleen määrittelyä yhteisön tarpeita paremmin vastaaviksi.

Toinen termi on *Guorahallan /Kuoráttállám /Tu'mmstõõllmõš*, jolla tarkoitetaan "jälkien ja polun seuraamista, jäljittämistä ja kokonaistilanteen selvittämistä". Eettisten ohjeiden mukaan tutkimuksen teossa kyse on itsensä paikantamisesta sekä sen pohdinnasta, millaiseen tutkimusperinteeseen tutkimus sijoittuu ja millaisia vaikutuksia tutkimuksella voi olla saamelaisiin. Hankkeessa tämä on näkynyt ennen kaikkea siinä, että samalla kun kirkko on toteuttanut omaa hankettaan, on se seurannut ja toiminut vuorovaikutuksessa muiden käynnissä olevien prosessien ja hankkeiden kanssa.

Eettisissä ohjeissa termi *Vihkkedallan /Viekkiistállám /Vie'ssõõllmõš* kuvaa harkintaa ja asioiden pohdintaa useammasta näkökulmasta. Hankkeessa tämä on tarkoittanut sitä, että esiin nousseita ilmiöitä ja näkökulmia on pyritty syventämään hyödyntämällä jo aiemmin tehtyä tutkimustietoa ja saatavilla olevia uutisartikkeleita. *Gudnejahttin ja árvvusatnin /Kunnijátem já áárvustanneem /Ciistást da áárvast áánnmõš* tarkoittavat kunnioittamista ja arvostamista, jonka tulisi olla kaiken saamelaisia koskevan tutkimuksen perusta. Toisen ihmisen kunnioitus ja sensitiivisyys on oltava aina läsnä, kun työskennellään herkkien ja kipeiden aiheiden äärellä olipa kyse sitten tutkimuksesta tai tämän kaltaisesta hanketyöstä. *Geatnegasvuohhta dieđu máhcaheapmái ja juohkimii /Kenigâsvuotâ macáttiđ já jyehiđ tiáđu /Õõlgtemvuõtt teáđ maacctummša da juákkmõ'sše*, viittaa tiedon palauttamiseen eli siihen että tutkija tuo tutkimuksensa ja sen tulokset yhteisölle.⁶² Hankkeessa tämä tarkoittaa käytännössä loppuraportin, suositusten ja antologian julkaisua.

⁶⁰ Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet 2024, 3.

⁶¹ Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet 2024, 6.

⁶² Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet 2024, 6–9.

Saamelaisia koskevat eettiset ohjeet toimivat hyvänä ohjenuorana saamelaisten parissa tehtävälle työlle laajemminkin. Ohjeet luovat hyvän pohjan työskentelytapojen reflektoinnille sekä kulttuurisensitiivisyyden huomioimiselle.

4. Toteutus

4.1 Oikeudenmukaisuuden ja rauhan tiellä

-- Kutsumme myös kaikkia uskon ja hyvän tahdon ihmisiä luottamaan kanssamme, että erilainen maailma, maailma, joka kunnioittaa elävää maapalloa, maailma, jossa jokaisella on jokapäiväinen leipä ja elämä yltäkyläisyydessä, dekolonialisoitunut maailma, entistä rakastavampi, harmonisempi, oikeudenmukaisempi ja rauhallisempi maailma on mahdollinen. -- Pyhän Hengen johtamana, ykseyden näyn pakottamana matkaamme yhdessä, sitoutuneina harjoittamaan Kristuksen rakkautta, seuraten hänen askeliaan hänen oppilainaan ja kantaen rakkauden soihtua maailmassa, luottaen lupaukseen, että Kristuksen rakkaus johtaa maailman sovintoon ja ykseyteen.⁶³

Kirkkojen maailmanneuvoston lähetysasiakirja *Yhdessä elämää kohti: lähetys ja evankelioiminen muuttuvassa maailmassa (Together towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes)* kuvaa kristinuskon leviämisen muutosta siirtymisenä siihen, että Jumalan lähetys toteutuu tämän päivän maailmassa marginaalista keskuksiin (*Mission from the Margins*). Marginaali termiä on myös kritisoitu, sillä usein se jo itsessään asettaa henkisen tai fyysisen rajan ihmisten välille ja voi olla diskriminoiva. Toisaalta on kuitenkin todellisuutta, että alkuperäiskansat maailmanlaajuisesti, elävät usein kontekstissaan yhteiskuntiensa marginaaleissa. Vaikka lähetyksen dynamiikka on muuttunut niin sanotuista marginaaleista kohti keskustaa, on vähemmistöjen ääni kirkkojen rakenteissa yhä marginaalissa.

Kirkkojen maailmanneuvoston vuoden 2022 Karlsruhen yleiskokouksen teemana oli, *Kristuksen rakkaus johtaa maailmaan sovintoon ja ykseyteen*. Se oli luonteva jatkumo vuoden 2013 Busanin yleiskokoukselle, joka kutsui kristittyjä ja hyväntahtoisia ihmisiä kaikkialla maailmassa liittymään 'Oikeudenmukaisuuden ja rauhan pyhiinvaellukseen' (engl. *Pilgrimage of Justice and Peace*). Tällä pyhiinvaelluksella ihmisiä kutsutaan yhteiselle pyhiinvaellukselle, joka ei kulje kohti oikeudenmukaisuutta ja rauhaa, vaan on jo sillä matkalla ja ikään kuin prosessissa. Tuohon kehotukseen pohjaten KMN:n keskuskomitea kutsui ihmisiä käyttämään Jumalan antamia lahjoja

⁶³ KMN: Ykseyslausema. Kristuksen rakkaus johtaa maailmaan sovintoon ja ykseyteen, kohta 26.

muuttaviin tekoihin yhdessä.⁶⁴ Vuoden 2022 Karlsruhen yleiskokouksen jälkeen tuo pyhiinvaellus muuttui 'Oikeudenmukaisuuden, sovinnon ja ykseyden pyhiinvaellukseksi' (*Pilgrimage of Justice, Reconciliation and Unity*).⁶⁵

Pyhiinvaellus sanaa käytetään tänä päivänä kirkossa monessa yhteydessä ja yhä enenevässä määrin sekä vanhat että uudet pyhiinvaellusreitit ovat nostaneet suosiotaan meillä ja maailmalla. Pyhiinvaellus Suomi -sivustolla⁶⁶ kuvataan, että "Pyhiinvaellus on vaeltamista pyhiin paikkoihin, mutta myös syvällisen läsnäolon sävyttämää kulkemista niin metsäpoluilla kuin kulttuurimaisemassa. Se on vaellusta, joka kutsuu katsomaan tuttua tuorein silmin, oivaltamaan uutta, näkemään merkityksiä ja pysähtymään ihmeen äärellä." On kuitenkin hyvä ymmärtää, että alkuperäiskansojen kontekstissa pyhiinvaellus sanana voi olla myös ristiriitaisia tunteita herättävä. Historian saatossa pyhiinvaellukseen on valitettavasti liittynyt myös kolonialistisia ulottuvuuksia ja ne ovat voineet olla muodoltaan jopa ristiretken kaltaisia. Traumatietoisen lähestymistavan näkökulmasta on hyvä huomioida myös tämä historiallinen ulottuvuus. Henkisessä tai fyysisessä kulttuurimaisemassa vierailuun on suhtauduttava kulttuurisensitiivisesti ja kunnioittavasti sen sijaan, että se olisi kulttuuria hyväksikäyttävää tai jopa tuhoavaa.

Saamelaiseen kulttuuriin on perinteisesti kuulunut luonnolta luvan kysyminen esimerkiksi metsään astuessa tai kalaan lähtiessä. Samaan aikaan kun pyhiinvaeltaja käy vuoropuhelua sisimpänsä ja Jumalan kanssa, voisi vuoropuhelua käydä kunnioittavasti ja sensitiivisyydellä myös ympäröivän kulttuurin ja luomakunnan kanssa. Oikeudenmukaisuuden, sovinnon ja ykseyden pyhiinvaelluksella tähän pyritään muun muassa tarkastelemalla rakenteellisia ongelmakohtia ja peilataan omaa roolia ja muuttavaa opetuslapseutta (eng. transformative discipleship) suhteessa niihin. Pyhiinvaellus termin käyttö totuus- ja sovintoprosessissa voidaan nähdä pyrkimyksenä termin takaisin ottamiselle käyttäen sitä historiallisten sortavien menetelmän sijaan dekonolisoiavana menetelmänä.

Kirkkojen maailmanneuvoston ekumeeninen kehoitus oikeuden ja rauhan edistämisestä pitää sisällään ajatuksen siitä, että oikeudenmukaisuuden ja rauhan tie voi sisältää esimerkiksi seuraavanlaisia ulottuvuuksia, jotka eivät ole lineaarisia tai erillään toisistaan, vaan käyvät dynaamista vuoropuhelua keskenään. Nämä ulottuvuudet ovat **haavoissa vierailu** (*via negativa*), **lahjojen juhliminen** (*via positiva*) ja **epäoikeudenmukaisuuden muuttaminen** (*via transformativa*).

⁶⁴ KMN: Pilgrimage of Justice and Peace.

⁶⁵ Kirkkojen maailmanneuvoston Karlsruhen yleiskokouksen viesti (2022).

⁶⁶ Pyhiinvaellus Suomi.

Vaikka näitä dimensioita ei ole alun perin lanseerattu totuus- ja sovintoprosessien menetelmiksi, vaan niillä on haettu yleisempää toimintamallia ihmisten välisiin kohtaamisiin, on niitä tässä hankkeessa sovellettu ja käytetty eräänlaisena metodisena viitekehystenä. Näiden käytännön soveltamista Saamelaiset kirkossa -hankkeen yhteydessä esitellään jatkossa tarkemmin. Yleisesti voidaan todeta, että hankkeessa näitä kolmea ulottuvuutta on pidetty ohjenuorana ja lähestymistapana, kun hanke on pyrkinyt aktiiviseen kuunteluun, ymmärryksen lisäämiseen, solidaarisuuden osoittamiseen ja toimimiseen Kristuksen rakkaudessa lähimmäisiä arvostaen ja kunnioittaen.

Tämän lähestymistavan lisäksi yhtenä taustateorian hankkeessa voidaan pitää restoratiivista lähestymistapaa. Tällöin on hyödynnetty esimerkiksi restoratiivisen sovittelun menetelmiä, joiden taustalla on ajatus restoratiivisesta oikeudesta. Restoratiivisuus korostaa ihmislähtöistä kohtaamista, kuuntelua sekä ihmisten välisten suhteiden eheyttämistä ja sosiaalisten taitojen vahvistamista. Sen juurena pidetään Aotearoa:n eli Uuden-Seelannin Māori:en neuvonpitomenetelmää, jossa väärintehnyttä ei suljeta yhteisön ulkopuolelle, vaan pyritään palauttamaan takaisin yhteisön yhteyteen.⁶⁷ Dialogi ja yhteisten ratkaisujen etsiminen toimivat prosessina, joka parhaimmillaan voi olla palauttava tai eheyttävä ja lisätä ymmärrystä, auttaa oppimaan haitallisista toimintamalleista ja välttämään niiden toistamista. Restoratiivinen ajattelutapa lisää vastuunottoa sekä tähtää rauhaan yksilöiden ja yhteisöjen välillä.⁶⁸ Alkuperäiskansat elävät perinteisesti vahvassa yhteydessä maahan, veteen ja ympäröivään luomakuntaan. Luontevaa olisikin, että restoratiivista prosessia ei nähtäisi vain ihmisten välisenä korjaavana prosessina, vaan myös ihmisen ja luomakunnan välisenä vuoropuheluna.

4.1.1 Haavoissa vierailu

Via negativa eli kielteisten kokemusten ja haavojen kohtaaminen on tämän kaltaisessa prosessissa väistämätöntä, jotta ymmärretään mitä on tapahtunut. Haavoissa vierailun myötä voidaan asettua toisen asemaan, hyväksyä vääritys todella tapahtuneeksi sekä ymmärtää totuutta toisen kontekstista käsin. Tähän sisältyy esimerkiksi historian haavojen tarkastelu historian tutkimuksen kautta ja toisaalta yksilöiden ja yhteisön haavojen kohtaaminen heidän ehdoillaan ja tarpeistaan käsin pastoraalisia ja sielunhoidollisia menetelmiä hyödyntäen. *Haavoissa vierailussa*, sana *vierailu* on myös katsottu hankkeessa olevan tärkeässä asemassa. Ajatuksena on ollut vierailulla haavoissa ihmisen tai yhteisön ehdoilla. Tarkoituksena ei ole ollut jäädä haavoihin rypemään, vaan tulla myös pois haavoista. Haavoissa vierailun ei ole haluttu olevan haavoja repivää tai niitä

---

⁶⁷ Gellin 2019, 19.

⁶⁸ Verso.

entisestään syventävää, vaan ajatus on ollut, että haavan kohtaaminen voisi olla itsessään kokemus, jossa ihminen saa tulla kunnioituksella nähdyksi ja kuulluksi. Kohdatuksi tulemisen kautta haavoissa vierailulla voi olla parhaimmillaan haavoja hoitava vaikutus.

Restoratiivisen oikeuden taustana on, että ei ole olemassa vain yhtä totuutta, mutta voidaan etsiä rajapintoja, joissa osapuolten totuudet kohtaavat. Yhteisön ja yksilöiden kanssa työskenneltäessä haavoissa vierailu on voinut tapahtua sielunhoidollisin menetelmin, mutta hankkeessa erityisesti ryhmäkeskustelun virittämisessä on hyödynnetty myös materiaaleja ja muita työkaluja restoratiivisesta ajattelusta ja restoratiivisen sovittelun kentältä.

Antologia ja sen kokoaminen on osaltaan ollut tapa sanoittaa auki historian ja tämän hetken haasteita sekä osallistaa saamelaisia kertomaan asioista omalla äänellään. Kirjoittamisprosessia moni kuvasi niin, että aikoi ensin kirjoittaa auki haavoja, mutta lopulta halusikin keskittyä positiivisempiin asioihin. Tämä kuvastanee hyvin saamelaista mielenmaisemaa, resilienssiä ja niin sanottua *birgen*-kulttuuria. Sen sijaan, että kerrottaisiin kuinka vaikeaa on ollut, halutaan mieluummin kertoa, kuinka vaikeuksien keskellä tai niistä huolimatta on selviydytty ja pärjätty, *birget*.⁶⁹

Kohtaamistyö perustuu keskinäiselle luottamuksen rakentamiselle ja se voi vaatia aikaa ja ennen kaikkea se vaatii sitä, että luodaan matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja. Paikkoja, joissa saa puhua tai osallistua tekemisen tai vain olemisen kautta. Hankkeen ohjausryhmän palaverissa nousi esiin hiljaisuuden merkitys ja hiljaisuuden tulkitseminen. Saamelaisessa kontekstissa hiljentymisen ei aina ole myöntymisen merkki, vaan se voi olla myös päinvastaista. Lisäksi ihmisten välillä on runsaasti eroja siinä, kuinka paljon tai vähän haluavat asioita sanoittaa. Hiljaisuuden näkökulma on tärkeä ja hanketyössä pyrittiin siihen, että osallistuminen keskusteluun tapahtuu ihmisten omilla ehdoilla ja tilaisuuksiin sai osallistua myös tekemisen kautta tai kuuntelemalla muita, jos se tuntui itsestä hyvältä. Keskustelujen alkuun kerrattiin usein turvallisemman tilan periaatteita. Turvallisemman tilan luomisessa ja keskustelujen fasilitoimiseen kuuluu vahvasti myös se, että sanoitetaan auki, että erilaisille mielipiteille on tilaa ja erimielisyys asioiden äärellä tulisi toteutua toinen toista kunnioittaen. Osa keskustelutilaisuuksista on ollut saamenkielisiä, osa kaksikielisiä ja osa suomenkielisiä. Osa keskusteluista on ollut sellaisia, että paikalla on ollut vain saamelaisia, osa keskusteluista taas on ollut sellaisia, että paikalla on ollut sekä saamelaisia että suomalaisia. Erilaisten tilaisuuksien järjestäminen on mahdollistanut sen, että tilaisuuksissa on saatu yhtäältä käsitellä asioita saamelaisyhteisönä, mutta toisaalta pystytty

---

⁶⁹ Taustalla pohjoissaamenkielinen verbi *birget*, joka on suomennettuna 'pärjätä' tai 'tulla toimeen'.

myös lisäämään ymmärrystä ja rakentavaa dialogia alkuperäiskansan ja valtakulttuurin välillä, sillä useinhan asumme ja elämme rintarinnan – perheenjäsenenä, naapureina ja lähimmäisinä.

Hankkeessa kohtaamispaikkoja on luotu järjestämällä tapahtumia, vierailemalla seurakunnan tilaisuuksissa sekä toteuttamalla erilaista toimintaa yhdessä eri tahojen kanssa. Keskustelut ovat voineet rakentua joidenkin ajankohtaisten teemojen ympärille tai niissä on keskitytty esimerkiksi muistelemaan. Muistelua ovat tukeneet muun muassa vanhojen valokuvien katselu, ruoanlaitto, perinneruokailu, käsityöt, virsien veisuu tai yhteislaulut. Kohtaamispaikkojen fyysinen sijainti on myös ollut omiaan vaikuttamaan siihen, minkälaisia asioita on muisteltu. Välillä on tulisteltu laavulla, välillä taas on kokoontunut paikkoihin, joissa on käyty katekeettakoulua tai vietetty jumalanpalvelusta. Seinät muistavat paljon, mutta samalla seiiniin on kiteytynyt hankkeen aikana vahvasti myös tämän hetken huolet siitä, joudutaanko niistä luopumaan ja mitä seinistä luopuminen tarkoittaa niiden sisällä kokoontuvan seurakunnan, kieliympäristön ja sosiaalisen kulttuurin näkökulmasta.

4.1.2 Lahjojen juhliminen

Haavoissa vierailun lisäksi on hyvä tarkastella asioita *via positiva* eli myönteisen kautta. Tämä tukee valtion ja saamelaisten välisen totuus- ja sovintoprosessin esiselvityksessä noussutta toivetta siitä, että totuus- ja sovintoprosessi ei olisi uhriprosessi vaan iloitsisi kaikesta siitä positiivisesta, josta saamelaisyhteisö iloitsi ja kokee voimavarakseen.⁷⁰ Lähtöajatuksena hankkeessa on, että tähän voi luontevana osana sisältyä erilaiset taiteen ja kulttuurin muodot esimerkiksi saamelainen perinteinen käsityö *duodji*, liturginen esineistö, hengellinen musiikki ja virrenveisuuperinne.

Hankkeessa virsiä on laulettu paljon. Kuten todettu, inarin- ja pohjoissaamenkieliset virsikirjat mahdollistavat sen, että niiden ympärille on ollut helppo rakentaa tilaisuuksia, joissa sekä lauletaan että keskustellaan. Koltansaameksi virsiä ei juurikaan ole käännetty, mutta kolmella kielellä käännetyt saamenkieliset Kauneimmat Joululaulut ovat auttaneet tavoittamaan myös kolttasaamelaisia luterilaisen kirkon jäseniä myös kotiseutualueen ulkopuolella kaupungeissa. Hanketta on myös esitelty kolttien kyläkokouksen kolttaneuvostojen kokouksessa. Tuolloin kuulijoiden parista esille nousi kysymyksiä muun muassa ekumeenisista yhteistyön mahdollisuuksista sovintoprosessin osalta.

Hankkeessa saamen käsityöt eli *duodji* nousi esiin useissa eri yhteyksissä. *Duodji* liittyy moniin eri elämäntilanteisiin ja se on tärkeä osa siirtymäriittejä. Saamen käsityöperinne näyttäytyy erityisen

---

⁷⁰ Juuso 2018, 199.

vahvasti nimenomaan kirkollisten toimitusten yhteydessä, mutta kirkoissa *duodjia* ei juuri näe muutoin kuin saamelaisten itsensä yllä. *Duodjin* liittyy paljon tapoja, koodistoa, sanatonta viestintää ja ennen kaikkea vuosisataista hiljaista tietoa ja taitoa, joiden omaksuminen vaatii paljon vierellä oppimista, materiaalien ja luonnon lukemista sekä käsillä tekemistä. Näiden tiedostaminen ja ymmärtäminen on tärkeää kulttuurisensitiivisyyden kannalta ja toivon mukaan tiedon lisääminen rohkaisisi siihen, että saamen käsityömestareiden (saam. *duojár*) kädenjälki saisi näkyä nykyistä enemmän kirkkotiloissa ja tekstiileissä.

Kuten todettu, eri näkökulmat risteävät toisiaan ja samalla kun kokoonnutaan yhteen laulamaan virsiä tai muistelemaan, voidaan sekä vierailta haavoissa että juhlia lahjoja. Saamelainen hengellinen elämä on rikasta ja sille on haluttu antaa tilaa hankkeen aikana niin kentällä tapahtuneessa työssä kuin myös antologiassa. Kulttuuri ja sen tuntemus on tärkeää saamelaisalueella kulkiessa. Moni seurakuntalainen onkin alleviivannut kulttuurin tuntemuksen merkitystä ja esiin onkin noussut tarve jonkinlaiselle kulttuuristrategialle, joka tukisi kirkon jo olemassa olevaa kielistrategiaa.

4.1.3 Epäoikeudenmukaisuuden muuttaminen

Via transformative -näkökulmassa hanke pureutui tarkastelemaan sitä, minkälaisia haasteita saamelaisten ja kirkon välisissä suhteissa kenties nähdään ja miten alkuperäiskansojen parissa tehtävää työtä voidaan kirkon tasolla edistää. Tämän tuloksena on työstetty jatkoaskelia tai suosituksia, joiden myötä saamelaisten sekä saamen kielten ja kulttuurin asemaa kirkossa pyritään yhä hankkeen jälkeen vahvistamaan kokonaiskirkon tasolla, hiippakunnissa, päätöksentekoprosesseissa sekä seurakuntien arjessa.

Prosessin aikana pohdittiin myös hankkeen päätöstä. Yhtenä luontevana mahdollisuutena hankkeessa nousi esiin yhteisen jumalanpalveluksen viettäminen, johon toivottiin sisältyvän esimerkiksi katumuksen seremonia, yhteinen rukous tai jotain muuta, joka heijastaisi katumusta menneistä vääryyksistä, mutta katsoisi myös luottavasti yhteiseen tulevaisuuteen Jumalan kansana. Erityisesti saamelaisen kulttuurin näkymistä tilaisuudessa, esimerkiksi musiikin keinoin, pidettiin tärkeänä.

Antologia, hankkeen loppuraportti ja hanketyön myötä kootut suositukset ovat hankkeen tuotoksia, joista toivotaan olevan hyötyä tulevaisuuden työn suunnittelussa laajemminkin kirkossamme.

5. Hankkeen hallinnointi, toiminta ja tulokset

5.1 Hanketyön raportointi

Suomen evankelisluterilaisen kirkon keskusrahaston rahoittama ja piispainkokouksen organisoima Sämmlieh kirhoost – Sämmla ceerkvest – Sápmlaččat girkus – Saamelaiset kirkossa -hanke käynnistyi tammikuussa 16.1.2023. Hanke oli alun perin suunniteltu kaksivuotiseksi. Hankkeen suunnitteluvaiheessa kuitenkin arveltiin, että hankkeen päätökseen liittyvät tapahtumat ja antologian julkaisu ajoittuvat todennäköisesti vuoden 2025 keväälle. Hanketta on toteutettu piispainkokouksessa 7.12.2022 hyväksytyn hankesuunnitelman mukaisesti. Vuoden 2024 marraskuun kirkolliskokouksessa hankkeelle myönnettiin 50 000 euron lisärahoitus hankkeen päättävien prosessien loppuun saattamiseksi. Kevään 2025 aikataulu esitellään myöhemmin tässä luvussa.

Hankkeen tukena toiminut ohjausryhmä on ollut keskeisessä roolissa hankkeen painopisteiden nimeämisessä ja arvioinnissa. Piispainkokouksen 7.12.2022 nimeämät jäsenet olivat Veli-Pekka Lehtola (ohjausryhmän puheenjohtaja), Heidi Eriksen, Ulla-Maarit Magga, Tuula-Maija Magga-Hetta, Anna Morottaja, Tauno Ljetoff, kirkon saamelaistyön sihteeri Erva Niittyvuopio, Kari Kopperi ja Anna-Kaisa Inkala piispainkokouksen kansliasta sekä Oulun hiippakunnan piispa Jukka Keskitalo. Hankkeen projektikoordinaattorina on toiminut saamelaispappi Mari Valjakka, joka jäi hankkeen ajaksi virkavapaalle saamelaisten papin tehtävästä.

Kokouksessaan 14.6.2023 ohjausryhmä nimesi joukostaan erillisen toimituskunnan, joka on huolehtinut antologian tekemiseen ja sisältöön liittyvästä suunnittelusta. Työskentely antologian parissa alkoi syksyllä 2023 ja antologia julkaistaan keväällä 2025. Toimituskunnan puheenjohtajana toimi saamelaisen kulttuurin emeritusprofessori Veli-Pekka Lehtola ja muita jäseniä olivat Tuula-Maija Magga-Hetta, Erva Niittyvuopio, Kari Kopperi, Anna-Kaisa Inkala ja Mari Valjakka.

Hanketta toteutettiin laajassa yhteistyöverkostossa ja eri asiantuntijoita ja tahoja konsultoiden. Näihin kuuluvat esimerkiksi saamelaisten kotiseutualueen seurakunnat, Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio, saamelainen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj - Uvjâ - Uvja sekä muut saamelaisasioiden parissa työskentelevät tahot, kuten saamelaiskäräjät, kolttien kyläkokous, saamelaisyhdistykset ja -järjestöt.

Hanketyöskentelyn toiminnan suunnittelu alkoi kontaktoimalla pohjoisen seurakuntia. Jokaiselle saamelaisten kotiseutualueella vaikuttavalle seurakunnalle järjestettiin oma esittely hankkeesta.

Esittelytilaisuuksiin osallistuivat erityisesti ne, jotka tavalla tai toisella tekevät saamelaistyötä. Hankkeen aikana hanketta esiteltiin eri tilaisuuksissa myös saamelaisalueen seurakuntien luottamushenkilöille.

Seurakunnan työntekijät ja luottamushenkilöt saivat kommentoida hankesuunnitelmaa oman alueensa näkökulmasta. Seurakuntien työntekijöiden kanssa pohdittiin yhdessä, miten hanke voisi jalkautua kullakin alueella ja missä paikallisseurakunnat voisivat auttaa (esimerkiksi tilaisuuksien järjestämiseen liittyvät käytännön asiat ja seurakuntalaisten kontaktointi). Seurakunnat suhtautuivat pääosin myönteisesti hankkeeseen.

Saamelaisten kotiseutualueen seurakuntien ja muiden yhteistyötahojen kanssa hanke on järjestänyt vuosina 2023–2024 tilaisuuksia, joissa hankkeesta on kerrottu seurakuntalaisille ja muille aiheesta kiinnostuneille. Tilaisuuksissa on aina ollut keskustelumahdollisuus sekä mahdollisuus sopia yksityisiä keskusteluja tilaisuuden jälkeen. Erityisesti hanketyön alkuvaiheessa annettiin mahdollisuus esittää toiveita ja ideoita hankkeen toimintaa kullakin alueella. Näiden ideoiden, toiveiden ja tarpeiden pohjalta hanke on jalkautunut eri puolille joko vierailen yhteistyötahojen tilaisuuksissa tai organisoiden omia tilaisuuksia.

Hanketilaisuuksia ja tapahtumia on järjestetty eri-ikäisille (mm. lapset, isokset, aikuiset ja vanhukset) ja tilaisuuksien luonne on vaihdellut kohderyhmän mukaan. Keskustelutilaisuuksien lisäksi ihmiset ovat avanneet kokemuksiaan kotikäynneillä, puhelimitse, Teamsin välityksellä ja sähköpostitse.

Syksyllä 2023 Inarissa järjestettiin kirkon saamelaistyön kanssa saamelaistyön neuvottelupäivä, jonka ohjelma linkittyi hankkeen teemoihin. Ohjelmassa esiteltiin muun muassa restoratiivisen oikeuden arvoja ja perusteita saamelaisalueen seurakuntien työntekijöille.

Hanke on myös tukenut mahdollisuuksien mukaan saamenkielistä jumalanpalveluselämää saamelaisten kotiseutualueella, ja Sodankylässä sekä ollut mukana järjestämässä valtion rajat ylittäviä kirkollisia tapahtumia yhdessä Utsjoen, Karasjoen ja Tanan seurakuntien kanssa.

Hanketta on esitelty kotiseutualueen ulkopuolella muun muassa Helsingin hiippakunnan työntekijöille, Turun arkkihiippakunnan työntekijöille, Oulun hiippakunnan työntekijöille, kaikkien hiippakuntien lakimiesasessoreille, kirkkohallituksen toiminnallisen osaston työntekijöille, Rovaniemen seurakunnan työntekijöille, ja Oulun seurakuntayhtymän kirkkoherroille sekä Suomen ekumeenisen neuvoston yhdenvertaisuusjaostolle. Hiippakuntien ja seurakuntien kontaktointi on ollut hankkeen kannalta tärkeää, jotta tapahtumia ja toimintoja on saatu mahdollistettua myös kaupunkialueille.

Kotiseutualueen ulkopuolella järjestettiin isompi tapahtuma saamelaisten kansallispäivänä 6.2.2023 Raisiossa. Tuolloin vietettiin kaksikielistä iltamessua Raision kirkossa, jonka jälkeen esiteltiin hanketta ja katseltiin vanhoja valokuvia Inarin ja Utsjoen alueelta. Kuvat olivat saamelaismuseo Siidan kokoelmista. Tilaisuus keräsi runsaasti väkeä Varsinais-Suomen alueelta. Tilaisuutta olivat järjestämässä Raision seurakunnan kappalainen ja alueen saamelaiset vapaaehtoiset. Turun seurakunnista pyydettiin myös toista luentoa hankkeen teemoista Turun Henrikin kirkkoon syksyille 2023. Kohderyhmänä oli tällöin erityisesti nuoret aikuiset ja opiskelijat.

Hankkeen suunnitteluvaiheessa hankesuunnittelija oli mukana järjestämässä saamenkielisiä Kauneimpia joululauluja Helsingissä vuonna 2022. Vuosina 2023–2024 Helsingin lisäksi hanke oli mukana saamenkielisisissä Kauneimmissa joululauluissa Tampereella ja Rovaniemellä sekä vuonna 2024 edellä mainittujen lisäksi myös Turussa. Tilaisuudet ovat olleet hankkeen kannalta hyviä kohtaamis- ja verkostoitumispaikkoja kaupunkisaamelaisten parissa. Joululaulujen yhteydessä hanketta on myös esitelty ja hankkeen teemoista on ollut mahdollista keskustella. Lisäksi paikallisseurakuntien kanssa on myös suunniteltu alueellista toimintaa eteenpäin. Vuonna 2023 Sámi Soster ry:n työntekijä Inga Koivisto oli mukana joululaulutilaisuuksissa jakamassa tietoa heidän toiminnastaan ja lisäksi Rovaniemen tilaisuudessa paikalla oli saamelaisen psykososiaalisentuen yksikön Uvjj – Uvjâ – Uvja:n työntekijä Leena Fofonoff kertomassa matalankynnyksen psykososiaalisesta tuesta. Hanke on vierailut Sámi Sosterin kohtaamispaikoissa ja Uvjj – Uvjâ – Uvjan kanssa yhteistyötä on tehty monipuolisesti muun muassa keskustelutilaisuuksien osalta Enontekiöllä sekä Karigasniemellä

Hanke on järjestänyt yhdessä saamelaistyön sihteerin, kirkon viestinnän ja kirkkohallituksen toiminnallisen osaston työntekijöiden kanssa syksyllä 2023 webinaarin kirkon työntekijöille otsikolla ”Mitä tulisi tietää saamelaisuudesta?”.

Hanke vieraili Lapin Yliopistolla 4.12.2023 ja kokousti tuolloin vararehtori Soili Nystén-Haaralan, kirkkoherra Ilari Kinnusen, oppilaitospastori Jan Pohjolan kanssa. Tilaisuudessa hanketta esiteltiin yliopiston väelle ja keskusteltiin totuus- ja sovintoprosesseista. Lapin Yliopistolla on tehty ajankohtaista tutkimusta muun muassa repatriaatioprosesseista. Palautusprosessit ovat olleet keskeisiä myös kirkon totuus- ja sovintoprosessissa.

Hanke on saanut hyvin tilaa myös kirkon alan tapahtumissa, ja hanketyö on ollut näkyvillä vuonna 2024 Kirkon kasvatuksen päivillä Jyväskylässä, Kirkon perheneuvottelijoiden neuvottelupäivillä Oulussa, Kirkon juhlassa Tampereella sekä Kirkon viestintäpäivillä Rovaniemellä.

Vuonna 2024 Saamelaiset kirkossa -hanke järjesti Step-opintokeskuksen kanssa kaksiosaisen webinaarisarjan ”Saamelaisuuden monet kasvot”. Puhujina webinaarissa olivat Veli-Pekka Lehtola,

Erva Niittyvuopio, Maarit Magga, Petteri Valle, Jussi Holopainen ja Mari Valjakka. Fasilitaattoreina toimivat Jari Visto, Satu Reinikainen ja Mari Valjakka. Webinaarisarja herätti myönteistä kiinnostusta ja ennakkoilmoittautuneita webinaariin tuli yhteensä melkein 200. Palaute webinaarista oli hyvää.

Vuonna 2024–2025 hanke on tehnyt yhteistyötä kirkon viestinnän kanssa organisoiden yhdessä saamelaisuutta käsittelevän juttusarjan.

Valtion rajat ylittävää vuoropuhelua totuus- ja sovintoprosessien tiimoilta on ollut tiiviisti erityisesti Norjan Nord-Hålogalandin hiippakunnan kanssa. Nord-Hålogalandin hiippakunta järjesti papeilleen kaksi opintomatkaa Ouluun syksyllä 2023 ja näiden matkojen yhtenä teemana oli nimenomaan totuus- ja sovintoprosessit. Hanke osallistui näille opintomatkaille kertoen Saamelaiset kirkossa - hanketyöstä. Lisäksi opintomatkojen yhteydessä Veli-Pekka Lehtola kertoi saamelaisten ja valtion välisestä prosessista ja saamelaistyön sihteeri Erva Niittyvuopio esitteli Suomen evankelis-luterilaisen kirkon saamelaistyötä.

Kevään 2025 aikataulu on hankkeen osalta seuraava:

Viikko 5 hankkeen loppuraportti ja suositukset esitellään piispainkokoukselle.

23.3.2025 antologia julkaiseminen Enontekiön Hetassa Marian päivänä juhlanjumalanpalveluksen ja piispanmessun yhteydessä.

24.3.2025 antologian aiheita käsittelevä seminaari Inarissa.

Viikko 19 hankkeen suosituksia käsitellään kirkolliskokouksessa.

8.5.2025 Hankkeen päättävä jumalanpalvelus ja sovinnon ele kirkolliskokouksen yhteydessä Turun tuomiokirkossa.

Hanke on päässyt jalkautumaan monipuolisesti eri paikkoihin ja se on tavoittanut ihmisiä kiitettävästi. Ihmisten suhtautuminen on pääpiirteissään ollut hyvä hanketta kohtaan. Keskustelu on lähtenyt hyvin käyntiin ja syventynyt kerta kerralta niissä paikoissa, joissa käyntejä on ollut useampia. Hankkeen tarpeet ja painopisteet ovat vaihdelleet hyvin paljon eri kylien ja kaupunkien osalta. Niillä alueilla, joissa saamelaistyö on ollut tiiviisti osana seurakuntatyön arkea, tarve hankkeelle ollut toisenlaista kuin paikkakunnilla, joissa saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia palveluita on ollut vähemmän saatavilla. Jälkimmäisissä hankkeen tilaisuuksiin osallistuminen on ollut hyvin aktiivista ja runsaslukuista, joka omalta osaltaan kertonee siitä, että hankkeelle on koettu tarvetta.

Pääosin seurakunnissa työntekijöiden kanssa käydyissä keskusteluissa on syntynyt kuva, että hanke on nähty myönteiseksi keinoksi syventyä saamelaistyön kysymyksiin ja monissa paikoissa työntekijät ovat olleet motivoituneita lisäämään omaa tietotaitoa saamelaisasioista sekä suunnittelemaan ja pohtimaan saamelaistyön mahdollisuuksia, haasteita ja menetelmiä omalla alueellaan. Hankkeen aikana saamelaisalueen seurakunnissa on kuitenkin ollut paljon vaihtuvuutta työntekijöissä, joten tämä on osaltaan haastanut hankkeen jalkautumista ja tilaisuuksien järjestämistä. Vaihtuvuus nosti esiin myös työn jatkuvuuteen liittyviä kysymyksiä. Yksipappisissa tai pienissä seurakunnissa työ alkaa helposti uudestaan, kun työntekijä vaihtuu. Hanketyön kannalta on ollut tärkeää, että paikallisseurakunnat ovat olleet mukana työssä, jotta hankkeen aikana kehitetyt toimintamallit voisivat löytää paikkansa seurakuntien arjesta hanketyön jälkeen.

Hiippakunnat, joihin hanke pääsi jalkautumaan, olivat osaltaan merkittäviä hanketyön jalkauttajia. Näissä hiippakunnissa saamelaistyö on tunnistettu entistä vahvemmin osaksi myös oman hiippakunnan työtä. Hanke on pystynyt osaltaan tukemaan hiippakuntien toimintaa kirkon saamelaistyön rinnalla. Onkin hyvä huomata, että yhteistyö näiden hiippakuntien kanssa on voinut olla jatkumoa jo aiemmin tehdystä yhteistyöstä kirkon saamelaistyön kanssa. Kaikkia hiippakuntia hanke ei ole onnistunut tavoittamaan kattavasti, mutta yksittäisiä kontakteja eri hiippakuntien työntekijöiden kanssa on ollut kiitettävästi pitkin matkaa.

Kokonaiskirkon tasolla hanke on saanut mukavasti näkyvyyttä monella eri sektorilla, ja suhtautuminen hankkeeseen on ollut myönteistä. Kuitenkin työtä on vielä paljon tehtävänä, jotta keskustelu hankkeen teemojen osalta syvenisi kokonaiskirkon tasolla.

Aika tuntuu olleen tälle hankkeelle juuri oikea. Ihmiset ovat olleet valmiita puhumaan ja keskustelemaan. Meneillä olevien totuus- ja sovintoprosessien lisäksi saamelaisten ja valtaväestön historiaan liittyviä teemoja on käsitelty vuonna 2023 näkyvästi myös esimerkiksi elokuvataiteen saralla. Tämä kaikki on valmistanut ihmisiä keskustelulle ja synnyttänyt myös halun ymmärtää saamelaisten kokemuksia laajemmin.

Yksityiskohtaisia keskusteluja ei voi raportoinnissa nostaa esiin, mutta isompia esiin nousseita teemoja esitellään seuraavassa luvussa. Aiheita on pyritty syventämään aiemmin tehdyn tutkimuksen, lehtijuttujen ja saatavilla olleiden pöytäkirjojen avulla. Osa hankkeen teemoista nousee syvemmin esiin myös antologian kirjoittajien teksteissä.

5.2 Toistuvia teemoja

5.2.1 Kiinteistöt ja niihin liittyvä päätöksenteko

Hanketyön käynnistyessä, ihmisiä puhututtivat hyvin vahvasti seurakuntien päätöksentekoprosessit ja erityisesti kiinteistöihin liittyvät päätökset. Esimerkiksi Sodankylän alueella Vuotsossa takavuosina ollut kappelihanke ja sen yhteyteen suunniteltu hautausmaa nousi yhä aktiivisesti puheissa esiin. Kappelihankkeen kaatuminen tuntuu jättäneen jäljen Vuotson alueen seurakuntalaisten ja kotiseurakunnan välille. Saamelaisten asioita koskevan sovintoprosessin kuulemisraportissa kerrotaan, että kappelia yritettiin saada paikkakunnalle lähes 60 vuoden ajan. Samassa raportissa kuvataan, että kappelittomuus ”koetaan sorroksi, joka pakottaa ihmiset henkiseen tyhjiöön”.⁷¹

Kappelihanke laitettiin aktiivisesti vireille vuonna 2004 jolloin Kirkolliskokous hyväksyi vuoden 2004 talousarvioon 10 000 euron määrärahan hankkeen käynnistämiseksi. Asiasta käydyssä keskustelussa painotettiin, että kappelin rakentaminen ei ollut ainoastaan Sodankylän seurakunnan asia vaan siihen liittyi koko kirkon vastuu saamelaisvähemmistön kirkollisten asioiden hoitamisesta. Siksi pidettiin perusteltuna, että hankkeen toteuttamiseen osallistuisivat seurakunnan lisäksi Kirkkohallitus, Oulun hiippakunnan tuomiokapituli ja saamelaiskäräjät.⁷²

Vuonna 2008 Kaleva uutisoi piispantarkastuksesta, joka Sodankylän seurakunnassa tehtiin. Tuolloin kerrottiin, että seurakunta on hyvässä kunnossa. Seurakunnalla oli säästöjä yli kaksi miljoonaa euroa, kiinteistöjen kerrottiin olevan hyvässä kunnossa ja metsien tuottavan. Myös kappelihankkeen osalta kehoitettiin tekemään päätöksiä pikaisesti kirkolliskokouksen osoitettua tukea hankkeelle.⁷³ Vuonna 2009 Yle uutisoi, että seurakunta ja kunta neuvottelivat maanvaihtosopimuksesta, jonka yhteydessä neuvoteltiin myös hehtaarin kokoisen alueen luovuttamisesta Vuotson kappelin ja hautausmaan rakennuspaikaksi.⁷⁴ Vuotta myöhemmin marraskuun kirkolliskokouksesta uutisoitiin, kirkolliskokouksen hyväksyneen talousvaliokunnan esityksen sellaisenaan.⁷⁵ Uutisessa aihetta ei avata sen enempiä, mutta kirkolliskokouksen pöytäkirjanotteiden mukaan Oulun hiippakunnasta on lähtenyt kirkolliskokoukselle talousarvioaloite 1/2010.⁷⁶ Talousarvioaloitteessa mukana oli kirkkohallitukselle suunnattu rakennusavustusanomus,

---

⁷¹ Juuso 2018, 230.

⁷² [Kirkolliskokous pöytäkirjajärjestelmä v 2](#)

⁷³ Kaleva (2008).

⁷⁴ Yle (2009).

⁷⁵ Yle (2010).

⁷⁶ [Kirkolliskokous pöytäkirjajärjestelmä v 2](#): Talousarvioaloite 1/2010. Asianro: 2010-00656

jossa Sodankylän seurakunta haki kappelia varten avustusta kirkkohallitukselta 800 000 euroa eli 80 % kokonaiskustannusten arvion ollessa 999 000 euroa. Pöytäkirjanotteessa kapituli perustelee kappelihanketta toteamalla, että kappeli palvelee Vuotson alueen väestöä laajasti. Lisäksi kappelilla todetaan olevan erityinen merkitys saamelaisten kirkollisen elämän hoidon kannalta.

Talousarviovaliokunta teki esityksen pohjalta kannanoton, jossa talousvaliokunta ei puolla aloitteen hyväksymistä osaksi vuoden 2011 talousarviota sillä talousarvioaloitteen toteuttamismahdollisuuden ja kokonaiskustannusten osalta olisi tehtävä lisäselvityksiä. Tuolloin uutisoitiin, että toiveissa oli, että talousvaliokunnan lausunnon pohjalta tehtävä selvitystyö kappelihankkeen kokonaisrahoituksesta ja kokoon liittyvistä kysymyksistä etenisi ripeästi, jotta rakennustyöt voisivat alkaa paikallisella tasolla jo alkuvuonna 2012.⁷⁷

Talousvaliokunta näki kappelihanketta puoltavina tekijöinä sen tarpeellisuuden ja saamelaiskulttuurin erityisaseman. Lausunnon viimeinen lause on kuitenkin kiinnostava. Siinä painotetaan, että kappelin tulee palvella alueen kaikkien seurakuntalaisten ja matkailijoiden kirkollisia tarpeita.⁷⁸ Kappelihankkeesta keskustellessani sain kuulla, että yksi mahdollinen syy sille miksi hanke ei tuntunut etenevän oli, että suomalaiset näkivät saamelaiskylään rakennettavan kappelin epätasa-arvoistavana ja sortavana. Saamelaisten näkökulmasta pelko oli aiheeton ja väite absurdi, sillä kirkot ovat yleisesti avoimia kaikille taustoihin katsomatta. Talousvaliokunnan kannanotosta päätellen, aiheesta on käyty keskustelua myös talousvaliokunnassa.

Kappelista puhuttaessa ihmisten puheissa nousi usein esiin myös välimatkojen kohtuullistaminen. Saamelaisten kirkolliskokous edustaja Jouni Ilmari Jomppanen kertoo Helsingin sanomien haastattelussa vuonna 2010, että ”Vuotson kylä on vireä ja lapsiperheitä riittää, mutta Herran huone ja hautausmaa puuttuvat”. Jomppanen valottaa tilanteen realiteetteja toteamalla haastattelussa, että ”hautajaiset pitää järjestää 90 kilometrin päässä Sodankylän keskustassa.”⁷⁹ Etäisyys Vuotsosta Sodankylään on pitkä ja julkisia kulkuneuvoja harvoin saatavilla, joten pääkirkon jumalanpalveluksessa tai vaikkapa omaisen haudalla käyminen ei ole viikoittain mahdollista tai kaikille saavutettavissa.

Saamelaistyön neuvottelukunta käsitteli kappelihanketta 11.3.2015 ja sen pohjalta saamelaistyön neuvottelukunnan silloinen puheenjohtaja piispa Samuel Salmi laati kirjeen, jossa neuvottelukunta pyytää selvitystä kappelihankkeen etenemisestä. Kirjeessä todetaan, että kirkolliskokous oli myöntänyt täysistunnossaan (18.10.2011) 392 000 euron avustuksen kappelihankkeelle, mutta

---

⁷⁷ Yle (2010).

⁷⁸ [Kirkolliskokous pöytäkirjajärjestelmä v 2](#). Mietintö:Talousvaliokunta 5 / 2010

⁷⁹ HS (2010).

hanke on edelleen Sodankylän kirkkoneuvoston käsiteltävänä. Neuvottelukunta päätti kokouksessaan tiedustella kirkkohallituksen yliarkkitehdiltä miten myönnettyjä avustuksia ja rakennusprojekteja valvotaan. Kirjeessä todetaan, että Vuotson kappelihanke on saamelaisille ja saamelaiskulttuurille merkittävä projekti.⁸⁰

Pettymys oli suuri, kun kappelihanke kaatui vuonna 2015. Tuolloin kirkkovaltuusto äänesti kappelihanketta vastaan, vaikka seurakuntaneuvosto oli puoltanut hanketta. Sodankylän seurakunta päätti tuolloin, että se ei ota vastaan kirkkohallituksen jo myöntämää lähes 400 000 euron apuraha, joka kappelin rakentamiseen oli myönnetty. Kirkkovaltuuston puheenjohtajan mukaan rakennuspäätöksen kaatumiseen vaikuttivat korkeat rakennus- ja ylläpitokustannukset.⁸¹

Kappeli ja hautausmaa jäivät rakentamatta ja tänä päivänä seurakunta järjestää alueella tilaisuuksiaan eri toimijoiden tiloissa. Jumalanpalvelukset ovat yleensä Vuotson Majalla, joka on keskittynyt tarjoamaan matkailijoille majoituspalveluja. Tila koristellaan jumalanpalveluksia varten kirkkotekstiileillä, jotka vuotsolaisille on valmistanut paikallinen saamelainen taiteilija Tuula-Maija Magga-Hetta. Myös Saamelaiset kirkossa -hankkeen tilaisuuksia järjestettiin eri puolilla kylää eri toimijoiden tiloissa kuten koululla ja Sámi Soster ry:n Mokta tuvalla. Hanke kokoontui myös Vuotson kyläyhdistyksen laavulla.

Kiinteistöihin liittyviä huolia nousi esiin myös Utsjoella, Nuorgamissa ja Karesuvannossa. Hankkeen alkaessa Pohjois-Lapin seurakuntayhtymä suunnitteli Nuorgamin rukoushuoneen myymistä ja aihe puhututti paljon. Moni kyläläinen koki rukoushuoneen tärkeäksi jo sen historian puolesta. Rukoushuoneelle on muun muassa kerääntynyt saamaan opetusta ja siellä on järjestetty seuroja ja jumalanpalveluksia. Lisäksi se toimi jumalanpalvelusten lisäksi yhä kokoontumistilana monenlaiselle kylätoiminnalle ja kohtaamispaikkana ihmisille. Rukoushuone myytiin ja rakennus poistettiin jumalanpalveluskäytöstä 26.5.2024, jolloin rukoushuoneella pidetyn jumalanpalveluksen päätteeksi alttarin risti ja muu kirkollinen esineistö riisuttiin tilasta pois. Enontekiön seurakunnassa selvitys tilojen osalta on vielä työn alla, mutta seurakuntalaiset ovat aktiivisesti ottaneet keskusteluissa kantaa tilojen tärkeyden puolesta muun muassa käsivarren alueen ihmisille.

Pohjoisen seurakunnat eivät toki ole Suomessa ainoita, jotka ovat huolissaan tiukentuvasta taloudesta, kiinteistöjen kasvavista kuluista sekä mahdollisista korjausveloista. Pohjoisessa vähästä karsiminen johtaa helposti siihen, että ei ole enää mistä karsia. Vaikka kirkot ja kappelit mielletään usein ensisijaisesti jumalanpalveluskäyttöön, mahdollistavat ne usein monipuolista

---

⁸⁰ Saamelaistyön neuvottelukunta.

⁸¹ Yle (2015).

toimintaa ja niiden merkitys on tärkeä myös sosiaalisten ja kulttuuristen kontaktien kannalta. Tulevaisuutta ajatellen olisi tärkeää, että kiinteistöstrategioita laatiessa tehtäisiin myös vaikutusten arviointia suhteessa alkuperäiskansaan ja esimerkiksi sen kieli- ja kulttuuriympäristöön. Nämä näkökulmat olisi hyvä ottaa huomioon myös uusia ja korvaavia tilaratkaisuja pohdittaessa.

5.2.2 Saamenpuvun käyttö kirkollisissa tilaisuuksissa

Saamenpuvun käyttöön liittyy monenlaisia näkökulmia. Saamenpuvun käytöllä esimerkiksi konfirmaatiossa on pitkät perinteet, mutta aina välillä sitä on saatettu joutua myös perustelemaan kirkon työntekijöille tai valtakulttuurin edustajille. Joskus puvun tai sen osien käyttö oli kouluaikana herättänyt ristiriitaisia tunteita, sillä puvun käyttäminen on voinut altistaa vihapuheelle tai ilkeämielisille kommentteille. Osalle kokemukset ovat aiheuttaneet sen, että puvun käytöstä on luovuttu. Toisaalta saamelaislapsia on saatettu pyytää pukeutumaan pukuunsa, kun joku tärkeä vieras on tulossa paikalle. Tämänkaltaiset pyynnöt eivät ole vieraita myöskään aikuisille. Ristiriitaisia tunteita on voinut aiheutua, jos esimerkiksi seurakuntaelämän arjessa saamelaisasiat eivät ole tulleet nähtyiksi ja kuulluiksi, mutta juhlaan saamelaisia toivotaan edustamaan puvuissaan. Tämänkaltaista toimintaa nosti esiin kysymyksiä siitä, että halutaanko paikalle pelkkä puku vai ollaanko valmiita kohtaamaan myös ihminen, yhteisö ja kansa – iloineen ja suruineen – puvun sisällä. Pukuun kohdistuu myös ihailua ja sitä kommentoidaan helposti. Vaikka se tuntuisikin hyvältä, toivottiin myös, että ihmistä puvun sisällä ei esineellistettäisi tai eksotisoitaisi, vaan että hän saisi tulla kohdatuksi ihmisenä ja asiantuntijuutensa kautta.

5.2.3. Kieli ja ymmärrys kulttuurista

Utsjoen seurakunta on osa Pohjois-Lapin seurakuntayhtymää. Kun yhtymää muodostettiin, käytiin vilkasta keskustelua siitä, minkälainen hallinnollinen muoto yhtymän seurakunnille valittaisiin. Utsjoki on saamelaisenemmistöinen kunta ja saamen kielen osalta kieliympäristö on hyvin vahva. Tämä haluttiin huomioida Pohjois-Lapin seurakuntayhtymää muodostettaessa niin, että Utsjokea ei liitetty osaksi Inarin seurakuntaan, jolloin saamelaisenemmistöinen seurakunta olisi menetetty, vaan nämä kaksi seurakuntaa muodostavat yhdessä Pohjois-Lapin seurakuntayhtymän ja kummallakin seurakunnalla on muun muassa oma kirkkoherra. Utsjoella saamen kieli on luonteva osa seurakuntalaisten arkea ja pyhää. Myös osa työntekijöistä on opiskellut jonkin verran saamen kieltä ja opiskelun tulokset ovat alkaneet näkyä seurakunnan arjessa.

Oulun hiippakunta on järjestänyt kielenopiskelumahdollisuuksia seurakuntien työntekijöille muun muassa etäopintojen muodossa. Kielikoulutukseen ei kuitenkaan toistaiseksi ole jatkuvaa rahoitusta tai pysyvää mallia. Ihanne työntekijöiden kielikouluttamisen suhteen olisi, että

kieliresurssi laajenisi ja sitä myöten kieltä ei tarvitsisi vaihtaa suomeksi, kun työntekijä saapuu seurakunnan keskelle. Kielten opiskelu vaatii pitkäjänteistä sitoutumista sekä rohkeutta käyttää opittua kieltä myös käytännössä. Tällä hetkellä kieliasiat eivät ole itsestäänselvyys missään seurakunnassa saamelaisten kotiseutualueellakaan ja kielten osalta täytyy tehdä pitkäjänteisiä strategisia linjauksia sekä aktiivisia päivittäisiä valintoja.

Enontekiöllä keskustelu seurakunnan muuttamisesta kaksikieliseksi poiki vielä 1990-luvulla hyvin räväkkääkin puhetta saamelaisia ja saamenkielisiä kohtaan. Osansa saivat myös silloiset saamenkielentaitoiset kirkon työntekijät. Alueella toiminut saamenkielentaitoinen pappi muistelee tuota aikaa antologian kirjoittamassaan tekstissä:

Itsekin sain tästä kielteisyydestä osani, kun puolustin saamen kielen käyttöä jumalanpalveluksissa. Minulle sanottiin: ”Jokainen sana, joka lausutaan Enontekiön kirkossa saameksi, on liikaa!”⁸²

Asenneilmapiiri saamen kielten osalta ei ole aina suopea ja kielet aiheuttavat monenlaisia reaktioita seurakuntalaisissa yhä tänä päivänä. Tämä näkyy erityisesti niillä alueilla, joissa saamelaiset ovat seurakunnassa vähemmistönä. Esimerkiksi kaksikielisyys messuissa on saatettu kokea raskaaksi ja kielen näkyminen seurakunnan mainoksissa ja jumalanpalveluselämässä on aiheuttanut vastareaktioita. Luoviminen odotusten, toiveiden ja vastareaktioiden ristiaallokossa jää usein yksittäisten saamenkielentaitoisten työntekijöiden harteille ja on omiaan lisäämään työn kuormittavuutta.

Ylipäätään kaikilla alueilla kieleen liittyy myös haavoja. Näitä haavoja on saattanut aiheuttaa esimerkiksi se, jos kieli ei ole siirtynyt sukupolvelta toiselle tai jos omaa kieltä ei osaa kunnolla kirjoittaa. Kieleen saattaa myös liittyä ikäviä muistoja lapsuudesta tai kouluajoilta. Moni on kuvannut, että esimerkiksi saamenkielisen tekstin lukeminen ihmisten edessä seurakunnan jumalanpalveluksessa on yhtä aikaa jännittänyt ja pelottanut, mutta ollut myös korjaava kokemus, kun on saanut siihen rohkaisua ja tukea seurakunnalta ja sen työntekijöiltä.

Usein kielitrauma ja siihen liittyvä suru koetaan hyvin henkilökohtaisena, vaikka yhteiskunnan vaikutus kieleen ja sen siirtämättä jättämiseen on samaan aikaan myös kollektiivinen haava. Kielen säilymisen kannalta saamen kielten asema ei ole keskenään tasa-arvoinen, sillä pienemmät kieliryhmät ovat olleet ja ovat yhä alttiimpia ympäröivän yhteiskunnan vaikutuksille. Saamen kielistä pohjoissaame on vahvimmassa asemassa, sillä sitä puhutaan Suomessa kaikissa saamelaisalueen kunnissa sekä lisäksi Norjassa ja Ruotsissa. Pohjoissaamenkielistä materiaalia

---

⁸² Vähäsarja, V.

on myös kirkon kentällä eniten saatavilla. Enemmistö kolttasaamelaisista on perinteisesti ollut ortodoksisen kirkon jäseniä, joten kolttansaamen asema Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työssä on ollut vähemmällä huomiolla, eikä sen asemaa nosteta esiin myöskään kirkon kielistrategiassa, joka julkaistiin vuonna 2015.

Kirkon kielistrategiassa otetaan suomen ja ruotsin kielten lisäksi tarkasteluun saamen kielet. Saamen kielistä käsitellään pohjois- ja inarinsaamea. Kolttasaame on jätetty käsittelyn ulkopuolelle, koska suurin osa kolttasaamelaisista kuuluu ortodoksiseen kirkkoon.⁸³

Kuten todettu, hanketyön aikana kieleen liittyvien teemojen ohella toistui kysymys kulttuurisensitiivisyydestä ja kulttuurin ymmärtämisen tarpeesta. Vaikka seurakunnan työntekijät opiskelisivat saamea, on kulttuurintuntemus ja siihen liittyvät kysymykset erityisen tärkeitä, jotta kommunikointi seurakuntalaisten kanssa olisi sujuvaa. Toive siitä, että työntekijää ei tarvitsisi ensin ”opettaa” kulttuurista, ennen kuin päästään itse asiaan toistui usein. Kulttuurintuntemuksessa ja kulttuurisensitiivisyydessä nähtiin vielä paikkapakin puutteita ja siihen toivottiin lisää panostusta tulevaisuutta ajatellen.

Kirkon kielistrategiassa (2015) monikulttuurisuus ja kulttuuri on sanojen tasolla huomioitu, mutta tässä on syytä nostaa esiin Marja-Liisa Olthuisin eriävä mielipide kielistrategiasta. Hän kirjoittaa:

Toimenpide-ehdotuksissa painotus on nyt monikulttuurisuus- ja monikielisyystoiminnan käytännön toteutuksessa. Tämä on kirkon työntekijöiden näkökulmasta ymmärrettävää, koska tämä näkyy selkeiden kirkon arjessa. Sen sijaan ne kielelliset suositukset, jotka mahdollistavat monikulttuurisen ja monikielisen toiminnan, olisivat kielistrategian kannalta vieläkin oleellisempia: kielitaitoa on vähänlaisesti kirkossa, saamen kielten osalta ainoastaan yksittäisiä henkilöitä. Tällä hetkellä kielitaito henkilöityy liikaa eikä jatkuvuutta ole.⁸⁴

Olthuisin esiin nostama näkökulma siitä, että saamen kielen käyttäminen kirkossa on usein henkilöitynyttä ja särkymävaraa sen suhteen ei juurikaan ole, on yhä tänä päivänä relevantti. Utsjoen seurakunnan seurakuntaneuvosto käsiteli 8.5.2024 kokouksessaan piispantarkastuksen (19-21.4.2024) loppulausuntoa. Seurakuntaneuvosto huomioi saamen kieleen liittyen seuraavaa:

Pohjoissaamenkielentaitoiset työntekijät: kielikoulutusta tulisi lisätä kokonaiskirkon tasolla, kielikoulutusta tulisi suunnata jo opiskeluvaiheessa oleville kirkon työhön suuntautuville

⁸³ Kirkon kielistrategia 2015.

⁸⁴ Kirkon kielistrategia 2015.

*opiskelijoille, tarvitaan täsmäkoulutusta kirkon työntekijöille, hiippakunnallinen suunnitelma ja tuki kielikoulutukseen.*⁸⁵

Näiden lisäksi pidemmällä tähtäimellä olisi myös hyvä pohtia sitä, kuinka kielikoulutettuja työntekijöitä voitaisiin tukea kielten käyttämisessä työssään. Myös työntekijät voivat tarvita rohkaisua kielen käyttämiseen julkisissa tilanteissa. Tärkeää olisi myös pohtia saamelaisalueen seurakuntien pitovoimaa kielitaitoisen henkilökunnan näkökulmasta.

5.2.4. Joiku

Joiku on pitkään puhututtanut aihe kirkon saamelaistyön kentällä. Yhä tänä päivänä joiku nostattaa vahvoja tunteita, eikä sen roolista kirkossa ole päästy saamelaisyhteisön sisällä yhteisymmärrykseen. Moni vanhemman sukupolven edustaja on kirkon ja seurapuhujien taholta kasvatettu ajatukseen, että joiku on syntistä eikä se sovi kirkkoon.

Saamelaiset kirkossa -hankkeen aikanakin aihe puhututti runsaasti. Yle Sápmi uutisoi Saamelaiset kirkossa -hankkeen tilaisuuksista Enontekiöllä syksyllä 2024 ja samassa yhteydessä haastatteli paikallisia muun muassa joikuun liittyen. Haastattelussa nousi esiin, kuinka osa ajattelee, että joiku sopii moniin muihin paikkoihin, mutta ei kirkkoon sillä kirkossa siihen ei ole totuttu. Toisaalta asenne joikua kohtaan katsotaan olevan jäännös menneistä ajoista, jolloin papit suhtautuivat kaikkeen saamelaiseen kulttuuriin kuin ne olisivat ”*biroáššit*” eli paholaisen asioita.⁸⁶

Vuonna 2019 Yle Sápmi teetti pienimuotoisen kyselyn joiusta kirkossa. Vastanneita oli 32 ja vastanneista vähän reilu 87 prosenttia oli sitä mieltä, että joiku sopii kirkkoon ja noin 12 prosenttia oli sitä mieltä, että joiku ei sovi kirkkoon.⁸⁷ Kysely oli osa laajempaa keskustelua, joka nousi siitä, kun saamelaisartisti Wimme Saarta kiellettiin esiintymästä Sippolan kirkossa. Tuolloin Anjalankosken kirkkoherra ilmoitti perusteluksi, että Saaren musiikin täytyy olla linjassa kirkon julistuksen kanssa.⁸⁸ Myöhemmin kirkkoherra arvioi päätöstä uudelleen ja konsertti voitiin pitää suunnitellusti. Samana vuonna Suomen evankelis-luterilaisen kirkon saamelaistyön sihteeri Erva Niittyvuopio kirjoitti aiheesta Hiljaisuuden ystävien -lehteen otsikolla ”Joiku – Jumalan ylistykseksi”. Niittyvuopio kertoo jutussa tutkineensa paljon Laestadiuksen kirjoituksia ja saarnoja joiun näkökulmasta:

---

⁸⁵ Utsjoen seurakuntaneuvoston pöytäkirja 8.5.2024

⁸⁶ Yle (2024).

⁸⁷ Yle (2019).

⁸⁸ HS (2019).

Olen etsinyt hänen puheistaan suoria ilmaisuja joikuun liittyen, mutta en ole löytänyt tai sitten en ole osannut tulkita oikein hänen puheitaan. Uudenvuodenpäivän saarnassaan vuodelta 1853 hän kertoo maahisen tyttäristä. Laestadiuksen mukaan ”maahaisen tyttärillä sanotaan olevan kauniin veisun, jolla he suostuttavat ihmisen poikia.” Samaan saarnaan on mahtunut saamelainen mytologia maahisen syntyhistoriasta alkaen. Tämän kauniin veisuun on tarkoitus houkutella ihmispoloisia saivoon, maahisten manalaan.⁸⁹

Samassa tekstissä Niittyvuopio kertoo myös saarnamies leš-Pietin, Per Vasaran ajatuksista. Hänen kerrotaan sanoneen, että joikata saa, kunhan tekee sen hyvillä mielin.⁹⁰

Saamelaisartisti ja joiun väitöskirjatutkija Anna Näkkäläjärvi-Länsman kertoo Kirkko ja kaupunki -lehden haastattelussa joiun historiasta seuraavasti:

– Joikaamista ei pidetty ihmismäisenä käyttäytymisenä, ja siksi sen sanottiin olevan syntiä. Kun ulkopuoliset ihmiset ovat niin sanoneet, se on jättänyt jälkensä saamelaisyhteisöön.⁹¹

Vaikka Laestadiuksen puheista ei löydy suoria ilmaisuja joikuun liittyen, voidaan laestadiolaisen herätysliikkeen katsoa vaikuttaneen joikukulttuurin vähentymiseen. Liikkeessä joiku nähtiin syntinä muun muassa alkoholin ohella.⁹² Usein nämä kaksi asiaa on myös liitetty toisiinsa ikään kuin vahvistaen niiden syntisyyttä ja samalla edistäen raittiusajatusta. Taustalla tässä on luultavasti se, että osa rohkeni esittämään joikuja, kun kokoonnuttiin markkinoille tapaamaan toisia, juhlimaan ja viettämään yhdessä iltaa. Näkkäläjärvi valottaa lukijoille joikua myös kommunikointitapana sekä sen erityisyyttä suhteessa muuhun musiikkiin:

– Pohjoissaamen kielessä ei sanota, että joikaan hänestä, vaan sanotaan, että joikaan hänet. Joikaaja tuo joiullaan henkilön ikään kuin paikalle. Tämä on erityistä verrattuna muihin Euroopan musiikkikulttuureihin.⁹³

Joiku on suomenkielinen termi saamenkieliselle vokaalimusiikille ja se juontaa juurensa sanasta *juoiggus* joka merkitsee joikua yleisemmin. Pohjoissaamenkielisistä joiusta käytetään termiä *luohti*.⁹⁴ Kolttasaamelaisen perinteistä musiikkia on *leu'dd* ja inarinsaamelaisilla on lisäksi vielä *livđe*. Kaikissa näissä on omat kulttuuriset erityispiirteensä ja rikkautensa.

⁸⁹ Niittyvuopio 2019, 4.

⁹⁰ Niittyvuopio 2019, 7.

⁹¹ K&K (2024).

⁹² Oksala 1988, 179

⁹³ K&K (2024).

⁹⁴ Näkkäläjärvi 2024, 42.

Kuten todettu, joiulla katsotaan olevan erityinen luonne joka tuo henkilön ikään kuin paikalle. Uskontotieteen emeritusprofessori Juha Pentikäisen mukaan ihminen on hengissä ja elää yhteisössään niin kauan kuin hänen joikuaan joikataan.⁹⁵ Vuonna 2021 Henki-lehden haastattelussa pohdin, että juuri joiun erityinen luonne on teologisesti tarkasteltuna kiinnostava näkökulma. Onhan historian saatossa keskusteltu paljon myös Jumalan esittämisestä taiteen keinoin.⁹⁶ Jo vuonna 2013 eteläsaamelainen pappi Bierna Leine Bientie käytti joikua ehtoollisen yhteydessä Saamelaisilla kirkkopäivillä Norjan Mo I Ranassa. Paikalla olleet ovat kertoneet, että tilanne nostatti yhtäältä paljon keskustelua kansan parissa, mutta on toisaalta jäänyt mieliin historiallisena hetkenä. Joiun käyttö ehtoollisen yhteydessä tuo mielenkiintoisia ulottuvuuksia ehtoollisen realipreesensin näkökulmasta, eli sen että Kristuksen ruumis ja veri ovat konkreettisesti läsnä ehtoollisella tarjottavissa viinissä ja leivässä. Kenties joikukeskustelun kannalta voisikin olla perusteltua, että saamelaiset, jotka tuntevat saamelaisten perinteisten vokaalimusiikkien taustat, luonteen ja erityispiirteet, kävisivät laajempaa teologista keskustelua siitä, kuinka niitä voi tai ei voi hyödyntää osana jumalanpalvelusta, sen musiikkia ja liturgiaa.

Erva Niittyvuopio avasi Hiljaisuuden ystävien -lehden kirjoittamassa tekstissään virsikirjan lisävihkoon valittujen saamenkielisten virsien valintaa joikujen sijaista:

Miettiessäni saamelaisia virsiä uusimpaan kirkon suomenkieliseen virsikirjaan, sen lisäliitteeseen, käytin yhtenä perusteluna muistelun näkökulmaa, kuinka henkilö on samalla joiun myötä ikään kuin läsnä. Perustelun tarkoituksena oli kertoa, miksi toive kirkollisesta yhteisjoiusta ei ole mahdollinen.⁹⁷

Tämänkaltainen pohdinta on arvokasta, jotta joikuun liittyvässä kirkollisessa keskustelussa päästäisiin mielipidetasolta pintaa syvemmälle myös teologisesti.

Myös pohjoisilta piispoilta yli valtioiden rajojen on kysytty kantaa asiaan. Muun muassa Oulun hiippakunnan piispa Jukka Keskitaloa haastateltiin asiasta keväällä 2024 saamelaisten kansallispäivänä sattuneen tapauksen myötä. Tuolloin lasten joikuesitys päätettiin jättää esittämättä Karigasniemen kappelissa, sillä kaikkien mielestä joiku ei sopinut esitettäväksi pyhässä paikassa.⁹⁸ Karigasniemen ja Nuorgamin koulujen rehtori Laura Niittyvuopio-Valle kertoi tuolloin Ylen haastattelussa, että opettajat päättivät sovinnollisuuden nimissä, että lapset eivät esitä joikua, vaikka alun perin joiun oli tarkoitus olla osana lasten esitystä. Hän taustoitti asiaa kertomalla, että

---

⁹⁵ Niittyvuopio 2005, 61.

⁹⁶ Henki (2021).

⁹⁷ Niittyvuopio 2019, 7.

⁹⁸ Yle (2024).

saamelaisyhteisössä osa vanhemmista ihmisistä on opetettu siihen, että joiku on syntiä, mutta tänä päivänä koulussa halutaan opettaa toisin.

– *Me opetamme koulussa lapsille toisella tavalla. Emme halua siirtää lapsille samaa synnin traumaa. Saamelainen kulttuuri kuuluu kirkkoon, ihan niin kuin muutkin kulttuurit.*⁹⁹

Jutussa piispa Jukka Keskitalo, totesi että ei näe joiussa synnillisyyttä ja hänen mukaansa kirkko ja joiut eivät sulje toisiaan pois. Keskitalo totesi, että joiku on otettava osaksi kirkkoon niillä ehdoilla ja edellytyksillä, joilla alkuperäiskansa itse haluaa joikua esitettävän.¹⁰⁰ Keskitalo kirjoitti aiheesta laajemmin myös omalla julkisella Facebook sivullaan seuraavasti:

— — *Saamelainen perinteinen joiku, jossa aihepiirinä ovat enimmäkseen luontoaiheet, sopii kirkkoon aivan yhtä hyvin kuin vaikkapa klassinen musiikki. Saamelaisten perinteiset veisuut puolestaan ovat virsitulkintoja saamen kielillä. Ne tietenkin sopivat kirkkoon. Näissä asioissa sisältö ratkaisee.*

Pääviestini pohjoisen piispana on se, että jokaisella on oikeus kuulla evankeliumia laulettuna ja puhuttuna omalla äidinkielellään. Kulttuurit ja kielet ovat Jumalan hyvää lahjaa ja voivat tuoda kristillisen sanoman lähelle ihmisten sydäntä ja heidän elämänsä todellisuutta.

*Joiku, livde ja leu'dd ovat saamelaisyhteisölle elävä tapa ilmaista itseään ja tunteitaan. Kun uskossa on kysymys niin henkilökohtaisesta sydämen asiasta, niin ajattelen, että jos tällainen perinteinen ilmaisumuoto voi tuoda myös uskon sisältöjä ihmisten elämään, niin sehän on vain positiivinen asia. — —*¹⁰¹

Kansallispäivänä alkanut keskustelu joiun ympärillä näkyi hanketyössä tarpeena järjestää keskustelutilaisuuksia, joissa käsiteltiin aihetta. Saamelaiset kirkossa hanke, kirkon saamelaistyö ja saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj - Uvjâ - Uvja järjestivätkin mahdollisuuksia keskustella aiheesta yhteisönä sekä yksityisesti sekä kirkon että Uvjan työntekijöiden kanssa.

Selkeästi joiku vaatii yhä keskustelua yhteisön sisällä ja nimenomaan sen olemuksen ja teologisten näkökulmien aukisanoittamista. Yhdenmielisyyttä ei liene tässäkään asiassa tarpeen saavuttaa, mutta hyvässä hengessä käydyt keskustelut auttavat dekolonisoimaan teologiaa, sekä lisäämään

⁹⁹ Yle (2024).

¹⁰⁰ Yle (2024).

¹⁰¹ Piispa Keskitalon Facebook päivitys 8.2.2024.

ymmärrystä, kunnioittamaan eri näkemyksiä ja hahmottamaan sukupolvien välisiä näkemyseroja myös yhteisöjen sisällä.

5.3.5. Koulukokemukset ja tieteen kyseenalaiset keinot

Saamelaisalueen opetustoiminta perustui vielä 1800-luvun lopulla lähes kokonaan kirkkoa edustavien katekeettojen eli kiertävien opettajien tekemään opetustyöhön. Poikkeuksena Utsjoen Outakoski ja Inari, joihin perustettiin kansakouluja jo 1880-luvulla. Yleisestä oppivelvollisuudesta määräävä laki annettiin vuonna 1921, mutta se koski alle viiden kilometrin päässä keskuskouluista asuvia lapsia. Saamenmaalla etäisyydet ovat pitkiä, alue harvaanasuttua ja erityisesti länsipuolen saamelaiset jutasivat pitkiäkin matkoja, eli kulkivat paikasta toiseen porojen vuotuiskierron mukaan, joten kiertokoulusysteemi jatkui käytännössä vielä 1900-luvun puoleen väliin. Vuoden 1947 muutos oppivelvollisuuslakiin toi kaikki lapset yleisen oppivelvollisuuden piiriin ja johti katekeettajärjestelmän purkamiseen.¹⁰²

Veli-Pekka Lehtola kertoo artikkelissaan *Katekeettakoulusta kansakouluihin – saamelaisten kouluhistoriaa 1900-luvun alkupuoliskolla*, että viimeinen katekeetta lopetti toimintansa 1957. Katekeettajärjestelmä oli saamen kielen kannalta myönteinen, sillä katekeetat olivat usein saamenkielentaitoisia. Lehtolan mukaan kansakouluissa tilanne oli se, että tullakseen toimeen koulussa lasten piti opetella opettajan kieli.¹⁰³ Katekeettaopetuksen lopettamisen myötä ja oppivelvollisuuden laajentamisen myötä keskuskoulujen yhteyteen perustettiin asuntoloita.¹⁰⁴ Asuntola-aika sävyttää monen saamelaisen lapsuutta. Asuntolassa vietettiin usein koko lukukausi ja kotiin pääsi lähinnä jouluksi ja kesäksi. Asuntola- ja koulukokemuksiin liittyi myös kiusaamista ja kaltoinkohtelua. Asuntolakoulujen aika on jättänyt syvän jäljen kieleen ja kulttuuriin sekä siihen kuinka saamelaiset juuret on opittu näkemään valtaväestöä alempiarvoisina. Vaikka saamen kielen käyttöä ei virallisesti kielletty koulujärjestelmässä, on sen käyttö kuitenkin käytännössä ollut jopa rangaistuksen uhalla kiellettyä asuntoloissa ja kouluissa.

Historian varrella kirkon vaikutus opetukseen on ollut merkittävä ja matkan varrelta löytyy kirkon miehiä aina piispoista lähtien, jotka ovat halunneet tukea saamen kielen opetusta kouluissa. Valitettavan usein nämä edistämisyrittäykset ovat jääneet yksittäisten ihmisten harteille, eivätkä siten vastaa laajempaa asenneilmapiiriä yhteiskunnassa tai ajankuvaa, jonka voidaan katsoa

---

¹⁰² Lehtola 2014, 44–51.

¹⁰³ Lehtola 2014, 44–51.

¹⁰⁴ Nyysönen 2014, 70.

olleen hyvinkin assimiloiva. Asuntola- ja koulukokemukset nousevat väistämättä esille, kun puhutaan saamelaisten historian kollektiivisista haavoista. Myös hanketyössä aihepiiriä sivuttiin pitkin matkaa ja osa kertoi syventyneensä käsittelemään tätä aihepiiriä komission kuulemisissa tai komission ja Uvjan järjestämässä tilaisuuksissa, jotka keskittyivät nimenomaan asuntola- ja koulukokemuksiin. Saamelaiset kirkossa -hankkeen tilaisuuksissa keskustelut koulunkäynnistä nostivat esiin sekä negatiivisia, että positiivisia muistoja. Muistelujen ohella monelle tuntui olevan tärkeää jakaa oma näkemyksensä koulukokemuksista yleisesti. Aihe on usein ollut esillä mediassa ja moni halusi tuoda esiin, että kaikkien kokemus tuosta ajasta ei ole ollut samanlainen. Jokaiselle oma kokemus on tosi ja tärkeää onkin, että erilaiset kokemukset saavat tilaa tulla jaetuksi ja sanoitetuksi.

Osalle koulu-aika on ollut uudenlaisen identiteetin omaksumisen aikaa. Ympäröivän yhteiskunnan asettamien vaatimusten keskellä on yritetty pärjätä parhaansa mukaan uusi kieli, kulttuuri ja vaatetus omaksuen. Asuntoloissa eläneillä lapsilla koti oli kaukana ja yhteys omaan perheeseen ei ollut arjessa läsnä. Vaikka koulusta saatua oppia pidettiin arvossa, oli koti-ikävä se, minkä yhä muisti vahvasti. Toisille koulun auktoriteetit jättivät syviä haavoja, mutta toisille auktoriteettihenkilöt edustivat myös turvallisuutta ja jatkuvuutta koti-ikävän keskellä. Asuntola- ja koulukokemusten ohella koulusta puhuttiin kiertokoulujen ja katekeettojen kautta. Merkillepantavaa oli, että usein katekeetat tuntuivat olleen arvostettuja henkilöitä yhteisössään ja tämän kaltaiset koulukokemukset vaikuttivat olleen hyviä.

Hanke järjesti tilaisuuksia muun muassa Nuvvuksen ja Nuorgamin rukoushuoneilla, joissa koulumuistelut liittyivät osaksi paikkojen historiaa. Muistelut koulunkäynnistä ja katekeetoista lähtivät näissä paikoissa kuin itsestään liikkeelle, sillä koulua oli käyty juuri näissä rakennuksissa. Vaikka koulukokemukset mielletään varttuneen sukupolven sukupolvikokemukseksi, on saamen kielen opiskeluun ja koulunkäyntiin liittyvät kokemukset läsnä myös nuoremman sukupolven kanssa keskusteltaessa. Oman suvun kielen opiskelu ei ole aina ollut koulussa mahdollista tai saamen oppitunnit on järjestetty ennen tai jälkeen varsinaista koulupäivää venyttäen koulupäivän kestoja. Kielen takaisin ottaminen aikuisiällä tai perheen kotikielen vaihtaminen suomesta saameen ei sekään ole yksinkertaista. Uusia kielenpuhujia tarvitaan, mutta erityisesti pienemmät kieliryhmät ovat haavoittuvassa asemassa, sillä kielten opettajista on pulaa eri kouluasteilla. Sanotaan, että kulttuurin ulkopuoliselle saamen kielen opiskelu voi olla kevyempää, sillä usein kielen takaisin ottajalle kyse ei ole vain kielestä. Kielen opiskelu avaa usein myös polun oman suvun historiaan ja sen kipukohtiin. Tähän voi liittyä vaiettujen aiheiden ja aiempien sukupolvien kantama ja eteenpäin siirtämä häpeä ja sen työstäminen. Koulukokemukset ovat usein taustalla siinä, että oma vanhempi tai isovanhempi ei ole siirtänyt kieltä eteenpäin jälkipolville. Kielen sijaan eteenpäin on

saattanut siirtyä selviytymiskeino, johon on voinut kytkeytyä kielteisten kokemusten vähättely ja jopa omien juurien peittäminen.

Raamatunkäännöstyö, saamen kielten parissa tehtävä kirkollinen työ ja kielten opiskelun tukeminen kirkon taholta on ollut tärkeää kielten revitalisaation kannalta. Totuus- ja sovintokomission teettämässä inarinsaamelaisia koskevassa erillisselvityksessä asiaa kuvataan inarinsaamen osalta seuraavasti:

Kirkko on ollut monella tavalla edelläkävijä suhtautumisessa inarinsaamelaisiin ja esimerkiksi inarinsaamen kielen asemaan, vaikka suhtautuminen on toki vaihdellut kirkossa vaikuttaneiden henkilöiden mukaan. Kenties haavoittavin kirkon toimenpide inarinsaamelaisille on ollut hautaryöstöjen salliminen, jota on ainakin osin jo soviteltu. Sen sijaan kirjallisuuden perusteella katsoisin, että inarinsaamelaisten ja etenkin inarinsaamen kielen asema koululaitoksessa on ollut heikko ja syrjitty aivan viime vuosikymmeniin saakka. Vaikuttaa siltä, että kansakoulujen perustamisen jälkeen oli pitkään pyrkimyksenä ja käytäntönä jättää inarinsaamen kieli pois koulumaailmasta ja ”helpottaa” opettaja- ja oppimateriaalitalannetta monopolisoimalla pohjoissaamen kieli koulujen valituksi saamen kieleksi. Tämän tarkempi selvittäminen olisi aiheellista.¹⁰⁵

Erva Niittyvuopion Kaltio -lehteen kirjoittamassa artikkelissa kerrotaan kuinka Oulun hiippakunnan tuomiokapitulin pöytäkirjat vuodelta 1934 osoittavat miten Suomen evankelis-luterilainen kirkko oli vahvasti mukana tukemassa saamelaisvainajien viemistä haudoistaan. Niittyvuopion mukaan arvovaltaa ei puuttunut, sillä kokouksissa oli mukana silloinen istuva piispa sekä kaksi tulevaa piispaa. Samassa artikkelissa nostetaan esiin myös tuolloin virassa toiminut Inarin kirkkoherra, joka ajoi aktiivisesti saamelaisten asioita 1920–1930-luvuilla, mutta toisaalta antoi tietoa saamelaisvainajien hautapaikoista. Kirkkoherra Tuomo Itkosen saamenkielisen aapishankkeen edistäminen ja saamelaisvainajien jäänteiden ylös kaivaminen haudoista näyttäisivät linkittyvät toisiinsa.¹⁰⁶ Tämä nousee esiin myös inarinsaamelaisia koskevassa erillisselvityksessä:

Kaivauksista ei ole juurikaan säilynyt aikalaiskokemuksia, joista voisi tulkita paikallisten inarinsaamelaisten ajatuksia asiaan liittyen. Tuomo Itkosen aapishanke kuitenkin eteni, kun hän kirkkoherran roolissa sai kiristettyä sille rahoituksen kaivauksien jälkeen opetusministeriöstä.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Nikula 2024, 111.

¹⁰⁶ Niittyvuopio 2021.

¹⁰⁷ Nikula 2024, 88–89.

Vaikuttaa siltä, että Itkonen osasi hyödyntää instituutioissa vaikuttavien päättäjien huonoa omaatuntoa aapishankkeen edistämiseksi.

Saamelaistaustaisen Kaaresuvannon kirkkoherran Lars Levi Laestadiusen kerrotaan myös johdattaneen kansainvälisten tutkijoiden retkikuntia Enontekiön entiselle kirkkomaalle, jossa kaivauksia tehtiin. Seppo Lohi kirjoittaa aikakauskirja Duodecimin artikkelissa, että vanhojen hautojen kaivaminen oli tutkijoiden piirissä tuohon aikaan niin tavallista, että Laestadius kertoi avoimesti retkistään lehtien palstoilla (Norrlands Posten 72/1838). Artikkelissa kerrotaan, kuinka kukaan ei kiinnittänyt huomiota vuonna 1837, kun vanhalle hautausmaalle Enontekiön Markkinaan kokoontui syyshämärissä pieni ryhmä, johon kuului tutkija, nimismies ja kolme pappia. Miehet kaivoivat esiin kolmen saamelaisvainajan pääkallo.¹⁰⁸ Syyskuun 8. päivänä vuonna 1838 alueelta kerrotaan löytyneen vielä ”kaksi täyttä säkillistä Lapin kalloja ja luita”.¹⁰⁹

Koulukokemusten ohella saamelaisvainajien jäänteiden kohtelu nousi usein esille tilaisuuksissa ja erityisesti näiden osalta kirkon roolia hautarauhan rikkomisissa oli tämän päivän ihmisen näkökulmasta vaikea ymmärtää. Aihe nosti esiin myös jonkin verran kertomuksia mittauksista, joita saamelaisalueella toteutettiin 1960–1970-luvuilla rotututkimuksen tarpeisiin. Mittauksissa riisutettiin alasti ja mitattiin kaikki kehonosat tarkoin.¹¹⁰ Osa mitatuista on myöhemmin kertonut, että mittauksiin liittyvät kokemukset on koettu ahdistavina ja nöyryyttävinä.

6. Lopuksi

Saamelaiset kirkossa -hanke mahdollisti hyvin syventymisen saamelaisten ja kirkon välisiin suhteisiin totuus- ja sovintoprosessin näkökulmasta. Kuten jo todettu, ajankohta hankkeelle oli hyvä, sillä toimiessaan yhtäaikaaisesti totuus- ja sovintokomission kanssa, hanke asettui ikään kuin osaksi laajempaa yhteiskunnallista totuus- ja sovintotyötä ja mahdollisti näin ollen aiheista keskustelemisen myös muiden kuin kirkon työntekijöiden kanssa. Ajankohta mahdollisti lisäksi sen, että ihmisiä pystyttiin ohjaamaan saamelaisen psykososiaalisentuen yksikön palveluiden piiriin.

Kaksivuotisen hankkeen rajallinen aika asetti omat haasteensa hankkeelle, jonka maantieteellisenä työkenttänä oli koko Suomi. Hanke sai jatkoaikaa viisi kuukautta, mutta hankkeen laajuus oli aihepiiriltään ja maantieteellisesti verrattain suuri aikatauluun nähden.

¹⁰⁸ Lohi, 1999.

¹⁰⁹ Ranta & Kanninen, 2019, 185–187.

¹¹⁰ Ranta & Kanninen, 2019.167.

Etäyhteydet helpottivat työn arkea ja mahdollistivat ihmisten kohtaamisen myös etäisyyksien päästä. Toisaalta tämän kaltaisessa työssä jalkautuminen ihmisten keskelle on ollut ensiarvoisen tärkeää, jotta luottamus rakentuisi ja herkistä asioista uskallettaisiin puhua.

Kirkossa eletään monin tavoin muutoksen aikaa. Resurssit vähenevät ja se mietityttää joka puolella. Hankkeen yhtenä tavoitteena on ollut luoda jatkoaskeleita ja suosituksia hanketyön pohjalta kirkolle sekä yleisesti että spesifimmin eritason toimijoille. Näitä eri tasoja ovat olleet Kirkkohallitus, hiippakunnat, suuret yhtymät ja seurakunnat sekä saamelaisten kotiseutualueen seurakunnat. Suosituksia on valmisteltu yhdessä ohjausryhmän kanssa ja ne on annettu eri tahoille kommentoitavaksi. Piispainkokous jatkaa suositusten parissa työskentelyä kevään 2025 aikana ja ne on tarkoitus julkistaa lopullisessa muodossa kevään 2025 kirkolliskokouksen yhteydessä. Suosituksia laadittaessa on haluttu ottaa huomioon kiristynyt taloustilanne ja etsiä strategisia keinoja, joilla saamelaistyön jatkuvuus ja kielitaitoisten työntekijöiden saatavuus pystyttäisiin turvaamaan jatkossakin. Aika näyttää kuinka suositukset otetaan vastaan ja miten ne resurssien puitteissa onnistutaan jalkauttamaan eri tason toimijoiden arkeen ja ennen kaikkea Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pysyviin rakenteisiin.

Vaikka sovinnontyötä on kirkoissa tehty verrattain pitkään, ovat silmät vasta hiljalleen avautumassa sen tarpeen laajuudelle. Suositusten myötä työ totuus- ja sovintoteeman äärellä jatkuu, vaikka hanke päättyykin.

7. Hankkeen ohjausryhmän esittämät suositukset ja konkreettiset toimenpide-ehdotukset

Yleistavoitteet

- Vahvistamme alkuperäiskansa saamelaisten, saamen kielten ja saamelaisten kulttuurin asemaa kirkossa ja sen pysyvissä rakenteissa sekä kehitämme saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tarjontaa.
- Vahvistamme saamelaisten osallisuutta ja mahdollisuutta vaikuttaa heitä koskeviin asioihin kirkossa.
- Edistämme saamen kielten ja kulttuurin opiskelua sekä kielenelvytystyötä kirkossa.
- Tuemme kirkon rajat ylittävää yhteistyötä saamelaisten välillä sekä laajemmin muiden alkuperäiskansojen kanssa.
- Lisäämme tietoisuutta saamelaisista ja luomme edellytyksiä tasa-arvoisemmalle kanssakäymiselle.

Suosituksot eri toimijoille

Kirkkohallitus

Varmistetaan riittävä asiantuntijuus saamelaisasioissa

Tällä hetkellä kokonaiskirkollista vastuuta kantaa Oulun hiippakunnan tuomiokapituliin sijoitettu saamelaistyön sihteeri sekä toiminnallisella osastolla työskentelevä asiantuntija, jonka tehtäväkuvaan pienenä osana kuuluvat myös saamelaistyötä koskevat asiat. Saamelaistyöhön varattavaa resurssia kirkkohallituksessa on syytä vahvistaa.

Saamelaistyön neuvottelukunnan toiminnan kehittäminen

Tällä hetkellä saamelaistyötä tukee neuvottelukunta, jonka tehtävänä on edistää saamelaisten kirkollista työtä sekä tukea asiantuntijaelimenä saamelaistyön sihteerin työtä. Tavoitteena on saamelaisten osallisuuden vahvistaminen neuvottelukunnan toiminnassa ja neuvottelukunnan roolin kehittäminen niin, että se käyttäisi saamelaisten ääntä saamelaisia koskevissa

kokonaiskirkollisissa asioissa. Norjan ja Ruotsin kirkoissa vastaavilla toimielimillä on päätösvaltaa ja selkeästi oman kirkkomme saamelaistyön neuvottelukuntaa vahvempi asema. Muutos voi edellyttää neuvottelukunnan nimen ja toimivallan tarkistamista, ja näin ollen mahdollisesti säädösmuutosta.

Kielikoulutukseen varattava määräraha

Kirkon työ saamelaisalueilla ja saamelaisten keskuudessa edellyttää riittävää kielitaitoa. Kielten opiskelu edellyttää pitkäjänteistä sitoutumista sekä myös taloudellisia resursseja. Kirkon työntekijöiden saamen kielten kieliopintojen tukemiseen varataan hiippakuntien kautta jaettavasta koulutusavustuksesta erillinen määräraha, jonka jakamisesta päättää Oulun hiippakunnan tuomiokapituli.

Raamatun ja kirkollisten kirjojen kääntäminen

Kirkkohallitus tukee inarinsaamenkielisen Uuden testamentin käännöstyötä yhteistyössä Suomen Pipliaseuran kanssa ja Luukkaan evankeliumin koltankielisen käännöstyötä yhteistyössä Suomen ortodoksisen kirkon ja Suomen Pipliaseuran kanssa. Kirkolliset kirjojen uudistamisessa (mm. kirkollisten toimitusten kirja) keskeisin aineisto käännetään myös saamen kielille.

Pohjoismainen yhteistyö

Mahdollistetaan yhteispohjoismainen yhteistyö saamelaistyön kysymyksissä. Yhteistyötahoja ovat esimerkiksi saamelaiset kirkkoneuvostot Norjassa ja Ruotsissa.

Tuomiokapitulit

Saamelaistyön yhteyshenkilöt

Jokainen tuomiokapituli nimeää saamelaistyön yhteyshenkilön joko tuomiokapitulिन henkilöstöstä tai jostain hiippakuntansa seurakunnasta. Yhteyshenkilön tehtävänä on toimia linkkinä vapaaehtoisten ja saamelaistyötä tekevien työntekijöiden välillä sekä kantaa hiippakunnan alueella tiedotus- ja koordinaatiovastuuta saamelaisia ja saamelaistyötä koskevissa asioissa.

Oulun hiippakunnan tuomiokapituli

- Vaikka saamelaisia asuu koko Suomessa, niin saamelaisten kotiseutualue sijaitsee kokonaisuudessaan Oulun hiippakunnan alueella. Tästä seuraa, että Oulun hiippakunnan tuomiokapitulilla on erityisiä vastuita, joihin kuuluu kotiseutualueella toimivien seurakuntien

tukeminen. Tällöin on tärkeää huolehtia mm. riittävästä määrästä saamenkielentaitoisia työntekijöitä, mikä heijastuu uusien työntekijöiden rekrytoimiseen ja työntekijöiden täydennyskoulutukseen.

- Saamelaistyön sihteeri on sijoitettu Oulun tuomiokapituliin. Tehtävässään hän tukee seurakuntia ja niiden työntekijöitä saamelaistyön kysymyksissä. Jatkossa tehtävään sisällytetään hiippakunnallisten yhteyshenkilöiden verkoston ylläpitäminen.

Seurakunnat ja seurakuntayhtymät

Seurakuntatyön tilaisuudet

Koska saamelaisia asuu runsaasti myös muualla kuin kotiseutualueella, on tarkoituksenmukaista, että heille suunnattuja tilaisuuksia järjestetään eri puolilla Suomea. Tärkeää on, että seurakunnat / seurakuntayhtymät varaavat tällaiseen toimintaan tarkoituksenmukaiset resurssit. Tilaisuuksien organisoinnissa seurakuntia tukevat nimettävät hiippakunnalliset yhteyshenkilöt. Tämä suositus kohdistuu ennen muuta niihin seurakuntayhtymiin ja seurakuntiin, joiden alueella asuu merkittäviä määriä saamelaisia: Esimerkiksi Helsingin, Espoon, Vantaan, Turun, Tampereen, Lahden ja Oulun seurakuntayhtymät sekä Rovaniemen ja Jyväskylän seurakunnat.

Seurakuntatyö saamelaisten kotiseutualueella

- Saamelaistyö tulee liittää osaksi seurakuntien strategiaa ja se on huomioitava konkreettisesti seurakuntatyössä (lapset, nuoret, diakonia, jumalanpalveluselämä...).
- Näiden toteutumiseksi saamelaistyötä tekevien työntekijöiden työnsuunnittelussa on mahdollistettava saamelaistyön priorisointi.
- Kaikki kotiseutualueen työntekijät tarvitsevat riittävän (virkamiessaame) kielitaidon ja tiedot paikallisesta kulttuurista toimiessaan monikulttuurisessa ympäristössä.
- Seurakuntien on huolehdittava, että saamenkielistä ja kulttuurinmukaista seurakunnan toimintaa varten löytyy tarvittavat tilat. Tilojen osalta myös saamelaiskulttuurin huomioiminen muun muassa kirkkotekstiileissä on suositeltavaa.

8. Lähteet

Akwé: Kon Guidelines

2004 Published by the Secretariat of the Convention on Biological Diversity.
<https://www.cbd.int/doc/publications/akwe-brochure-en.pdf>.

Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law

2006 <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/496/42/pdf/n0549642.pdf>
 (A/RES/60/147)

Den norske kirke

2019 Strategiplan for samisk kirkeliv – Livskraftig og likeverdig
https://kirken.no/globalassets/kirken.no/samisk-kirkeliv/dokumenter/samisk-strategiplan/samiskkirkerad_strategiplan_2019.pdf

FPIC

2016 Free Prior and Informed Consent, FAO. <https://www.fao.org/3/i6190e/i6190e.pdf>.

Gellin, M.

2019 Restoratiivinen lähestymistapa ja sovittelu peruskoulukontekstissa, Kohti eheyttävän kohtaamisen toimintakulttuuria. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

HS

2010 <https://www.hs.fi/suomi/art-2000004768480.html> (11.11.2010 viitattu 10.1.2025)

HS

2019 [Kirkkoherra esti saamelaisartistin konsertin Sippolan kirkossa – ”Ei sopuinnussa kirkossa julistettavan sanoman kanssa” | HS.fi](#) (7.4.2019 viitattu 16.12.2024).

Johnsen, T.

2017 "Erkänd historia och förnyade relationer: Perspektiv på försoningsarbetet mellan kyrkan och samerna", (toim.) Daniel Lindmark & Olle Sundström, Samerna och Svenska kyrkan: Underlag för kyrkligt försoningsarbete. Möklinta.

Julkaisut - Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio

s.a [Julkaisut - Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio](#)

Juuso A.

2018 Saamelaisten asioita koskeva sovintoprosessin kuulemisraportti:
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161165/14_18_Saamelaisten%20asioita%20koskeva%20sovintoprosessi_WEB.pdf

Kaleva

2018 [Hanna Kuusela kirkkoherran virkaan | Kaleva](#) (28.1.2008 viitattu 15.1.2025).

Kirkko ja Kaupunki (K&K)

2024 [Joikaaja tuo joiullaan henkilön aivan kuin paikalle – muusikko Anna Näkkäläjärvi-Länsman: ”Joikaaja ei joikaa jostakin, vaan se joikaa jonkun” - Kirkko ja kaupunki](#) (viitattu 16.12.2024).

Kirkkohallituksen täysistunto

2021 [Kirkkohallituksen täysistunto ehdottaa Evankeliumikirjan uuteen painokseen muutoksia - ePressi](#) (27.5.2021 viitattu 10.1.2025).

Kirkkojen maailmanneuvosto

2014 Pilgrimage of Justice and Peace. [Pilgrimage of Justice and Peace | World Council of Churches](#).

2022 Kirkkojen maailmanneuvoston Karlsruhen yleiskokouksen viesti
<https://www.lehteri.fi/kirkkommelajahetyk/kehotus-toimia-yhdessa-kirkkojen-maailmanliiton-karlsruhen-yleiskokouksen-viesti/>

Kirkkolaki

2023 Kirkkolaki 652/2023. [Kirkkolaki 652/2023 - Säädökset alkuperäisinä - FINLEX ®](#)

Kirkolliskokous pöytäkirjat

2010 [Kirkolliskokous pöytäkirjajärjestelmä v 2.](#) (Talousarvioaloite 1/2010. Asianro: 2010 00656 viitattu 10.1.2025).

2010 [Kirkolliskokous pöytäkirjajärjestelmä v 2.](#) (Mietintö:Talousvaliokunta 5 / 2010 viitattu 10.1.2025)

Kirkon kielistrategia

2015 [Puhetta Jumalalle ja Jumalasta omalla kielellä \(evl.fi\)](#)

Lehtola V-P.

2022 Entiset elävät meissä, Saamelaiset tarinat ja Suomi. Helsinki: Gaudeamus.

2014 Katekeettakouluista kansakouluihin – saamelaisten kouluhistoriaa 1900-luvun alkupuoliskolla. Teoksessa Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola ja Merja Paksuniemi (toim.), Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa (s.44-62). Turku: Siirtolalaisinstituutti.

Lindmark D. & Sundström O.

2016 De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna
<https://www.svenskakyrkan.se/filer/770f2627-57e5-4e06-b880-4ca6c4f94799.pdf>

2018 The Church of Sweden and the Sami – a White Paper Project background, assignment, organisation, and results:
<https://www.svenskakyrkan.se/filer/The%20Church%20of%20Sweden%20and%20the%20Sami%20-%20a%20White%20Paper%20Project.pdf>

Lohi, S.

1999 [Lars Levi Laestadiuksen toinen minä.](#) Aikakauskirja Duodecim 1999;115(23):2607-2613.

LSHP

2022 Selvitys saamelaisten psykososiaalisesta tuesta Totuus- ja sovintokomission aikana: <https://www.lshp.fi/download/noname/%7B1EE51463-4B96-456C-81DF-0DEFA9149180%7D/17948> (9.2.2022 viitattu 10.1.2025)

Menettely saamelaisten suostumuksen tiedustelemiseksi

s.a. Menettely saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon.:
https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2017/08/menettely_saamelaisten_suostumuksen_tiedustelemiseksi.pdf

Niittyvuopio E.

2021 Saamelaisten jäänteet ja kirkon rooli, Kaltio (5/2021) <https://kaltio.fi/saamelaisten-jaanteet-ja-kirkon-rooli/>

2005 "Pieni joukko uskovia Kristuksessa": uskonto-etnografinen tutkimus uskonnollisen elämän murroksesta saamelaisessa kyläyhteisössä 1960-luvulla. Teologian pro gradu-tutkielma: HYTTK.

2019 Joiku Jumalan ylistykseksi. *Hiljaisuuden ystävä* – Pohjoinen 4/2019.

Nikula, K.

2024 Inarinsaamelaiset ja inarinsaamelaisen kulttuurin elinvoima Selvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle. Helsinki: Valtioneuvosto.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165901/VN_2024_50.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Nyyssönen, J

2014 Saamelaisten kouluolot 1900-luvulla Teoksessa Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola ja Merja Paksuniemi (toim.), Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa (s. 63-86). Turku: Siirtolalaisinstituutti.

Näkkäljärvi-Länsman, A.

- 2024 Gullevašvuolta – luohiti pohjoissaamenkielisen saamelaisyhteisön kulttuuriperintönä. *Etnomusikologian vuosikirja*, 36, 42–67.
<https://doi.org/10.23985/evk.143676>

Oksala, H.

- 1988 Talvadaksen yhteydet ulkomaailmaan noin vuosina 1900–1950: tulkintoja tenonsaamelaisten kulttuuriympäristön muutoksista. Laudatur-tutkielma : Turun yliopisto Kulttuurien tutkimuksen laitos Suomalainen ja vertaileva kansatiede.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

- 2022 <https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/saamelaisvainajat-lasketaan-maahan-uudelleen-elokuussa> (27.4.2022 viitattu 1.10.2025).

Piispa Jukka Keskitalo

- 2022 <https://www.oulunpiispa.fi/puheet/piispa-jukka-keskitalon-puhe-paavi-franciscukselle/> (17.1.2022 viitattu 10.1.2025).

- 2024 Piispa Jukka Keskitalon julkinen Facebook sivu (8.2.2024 viitattu 15.1.2025).

Piispa Samuel Salmi

- 2022 Puhe Saamelaiset kirkossa -seminaarissa 4.2.2012. Oulun hiippakunnan tuomiokapituli, saamelaistyön arkisto.

Pyhiinvaellus Suomi

- s.a [Tietoa - Pyhiinvaellus Suomi](#) (viitattu 16.1.2025).

Ranta K. ja Kanninen J.

- 2019 Vastatuuleen. Helsinki: S&S.

Rippisalaisuus

- s.a <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054#L5P2>

Saamelaiset kirkkoneuvostot

2022 Muistio saamelaisten kirkkoneuvostojen yhteisestä kokouksesta Inarissa 4/8/2022.

Saamelaiset kirkossa hankesuunnitelma

2022 [Sapmelaccat-girkus-hvyaksyitty-7.12.2022-FINAL.pdf](#)

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet

2024 [nbnfioulu-202405294076.pdf](#)

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten ohjeiden työryhmä

2024 [Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet | Lapin yliopisto](#)

Saamelaiskäräjät

s.a <https://samediggi.fi/tietoa-meista/>

Saamelaiskäräjät

2017 <https://www.samediggi.fi/2017/08/24/saamelaiskarajat-on-paattanyt-ottaa-kayttoon-saamelaisten-kulttuuriperinnon-ja-perinteisen-tiedon-hyodyntamista-koskevat-menettelyohjeet/> (24.8.2017 viitattu 10.1.2025).

Saamelaiskäräjät

2022 <https://www.samediggi.fi/2022/10/03/saamelaiskarajat-valitsi-totuus-ja-sovintokomission-komissaareiksi-anni-siiri-lansmanin-ja-heikki-palton/> (3.10.2022 viitattu 10.1.2025).

Saamelaiskäräjät

2022 <https://www.samediggi.fi/2022/08/09/saamelaiskarajat-siirtaa-komissaarien-valintaa-eteenpain/> (9.8.2022 viitattu 10.1.2025).

Saamelaiskäräjät

s.a Saamen kielilaki <https://www.samediggi.fi/toiminta/saamen-kieli/saamen-kielilaki/>

Saamelaiskäräjien tilasto

2023 [Saamelaisten lukumäärä vuoden 2023 saamelaiskäräjien vaaleissa.pdf](#)

Saamelaistyön arkisto: Oulun hiippakunnan tuomiokapituli.

Saamelaistyön neuvottelukunta

2021 <https://evl.fi/plus/seurakuntaelama/saamelaistyo/saamelaistyon-neuvottelukunta>

2015 Saamelaistyön neuvottelukunnan kirje (12.3.2015). Saamelaistyön arkisto: Oulun hiippakunnan tuomiokapituli.

Saamen kielilaki

2003 <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031086>

SEN

2022 https://www.ekumenia.fi/etusivu/ajankohtaista_-_aktuellt/piispa_jukka_keskitalo_paavi_franciscukselle_vatikaanissa_kirkon_on_syyta_pyytaa_anteeksi_saamelaisilta/ (1/2022 viitattu 10.1.2025).

Sami Church Council (Den norske kirke)

2020 Statement from the Sami Church Council on industrial development of wind power. [statement from the sami church council on industrial development of wind power.pdf](#) (17.6.2020 viitattu 13.1.2025).

Suomen evankelis-luterilainen kirkko

2020 [Ovet auki - Suomen ev.lut.kirkon strategia vuoteen 2026](#)

Suomen Pipliaseura

s.a. [Raamattu vähemmistökielille - Piplia](#)

Svenska kyrkan

2022 Speech of Apology <https://www.svenskakyrkan.se/samiska/speech-of-apology>

2021 [Åtta åtaganden i försoningsarbetet med samiska folket - Svenska kyrkan](#)

Tehy-lehti

2017 [Kannatko mummosi taakkaa? Historian tutkiminen vapauttaa | Tehy-lehti](#) (24.2.2017 viitattu 10.1.2025).

Utsjoen seurakuntaneuvosto

2024 [Päätöksenteko - Ohcejoga searvegoddi - Utsjoen seurakunta](#) (8.5.2024).

Valjakka, M.

2021 Haastattelu. – Henki (1/2021).

Verso

s.a. Restoratiivinen lähestymistapa:
<https://sovittelu.com/vertaissovittelu/restoratiivinen-ajattelu/>

VNK

2019 https://valtioneuvosto.fi/documents/10616/20470117/TSK-mandaatti+31.10.2019_en.pdf/a2abea1d-3a53-e35e-c281-2495a9ab4d69/TSK-mandaatti+31.10.2019_en.pdf (31.10.2019 viitattu 10.1.2025).

VNK

2021 <https://valtioneuvosto.fi/-/10616/saamelaisten-totuus-ja-sovintokomissio-aloittaa-tyonsa-suomessa> (28.10.2021).

VNK

<https://vnk.fi/saamelaisten-totuus-ja-sovintokomissio>

Yhdistyneiden kansakuntien julistus alkuperäiskansojen oikeuksista

2016 [UM_0516_YKn_julistus_Netti.pdf](#)

Yle

2024 [Lapsilta kiellettiin joiku kappelissa – piispa ei näe joiuissa syntiä | Kotimaa | Yle](#) (9.2.2024 viitattu 16.2.2024).

2015 [Vuotso ei saakaan kauan odotettua kappelia | Yle](#) (1.7.2016 viitattu 16.12.2024).

2010 [Vuotson kappelihanke eteni kirkolliskokouksessa | Yle](#) (15.11.2010 viitattu 10.1.2025).

2024 [Váttis oktavuoha girkui vuhtto ain Sámis: "Visot mii ovddasta sámiid, lea leamaš gildojuvvon girkus", dadjá Nils-Henrik Valkeapää | Sápmi | Yle.](#) (4.10.2024 viitattu 16.12.2024).

2019 [Luohiti ja girku leat lahkoneamen nubbi nuppi – ollugat suovašedje luođi gullot eanet girkus | Yle](#) (17.4.2019 viitattu 16.12.2024).